

Innhold

Hvordan har de fattige det? <i>Tone Fløtten</i>	2
Multisystemisk terapi – ny behandling av unge med åtfersdsproblem <i>Trygve Kalve</i>	9
Den kjønnsdelte arbeidsmarknaden <i>Inger Håland og Gunnlaug Daugstad</i>	15
God helse og utdanning holder unge eldre i arbeidslivet <i>Odd Frank Vaage</i>	22
Små sosiale skiller i barn og unges mediebruk <i>Odd Frank Vaage</i>	27
Hvorfor jobber så få alenemødre? <i>Elisabeth Ugreninov</i>	33
Siden sist	38

Samfunnspeilet

6/2003 – 17. årgang

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Dag Ellingsen (dae@ssb.no) (red.), Tor Morten Normann, Mads Ivar Kirkeberg, Trude Lappegård, Berit Otnes, Jorunn Ramm og Torbjørn A. Tjernsberg.

Redigering: Liv Hansen, Anne Skarateppen, Else Efjestad; Iris Stenseng og Randi Øiseth.

Design: Siri E. Boquist.

Trykk: Gan Grafisk. Priser: Pr. år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Internett: <http://www.ssb.no/>

ISSN 0801-7603. ISBN 82-537-6517-7 Trykt versjon. ISBN 82-537-6518-5 Elektronisk versjon.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Hvordan har de fattige det?

Når vi hører ordet fattig, tenker de fleste av oss umiddelbart på det sultne barnet eller den slitne uteliggeren. Vi tenker ikke på "den som har mindre enn 50 prosent av disponibel medianinntekt". Men hvilke levekår gjemmer seg bak vår tekniske fattigdomsdefinisjon? I denne artikkelen skal vi se at fattigdom kan arte seg på mange måter, og at det slett ikke er sikkert at den som er inntektsfattig har elendige materielle og sosiale levekår.

Tone Fløtten

Den norske fattigdommen har blitt viet stor oppmerksomhet de siste årene. Lenge var den offentlige selvforståelsen at vår gode velferdsstat hadde utryddet problemet, men i overgangen til det nye årtuset kom fattigdomsproblemene på dagsordenen. Flere organisasjoner rettet oppmerksomheten mot den dårlige økonomien til utsatte grupper, Fattighuset ble etablert og det kom flere forskningsrapporter som viste at lav inntekt og dårlige levekår var et problem også i vårt rike land. I dag har fattigdomsbegrepet igjen glidd inn i dagligtalen og de fleste er enige i at det finnes folk det er riktig å kalle fattige i dette landet.¹

Fattigdom – ett problem eller mange?

Vi har mange antakelser om hvordan de fattige har det. Vår bekymring er ikke begrenset til frykten for at folk skal ha lite penger. Det er like gjerne de mulige *følgene* av lav inntekt som er problemet. Vi frykter at folk med lav inntekt vil ha problemer med å skaffe seg/opprettholde en materiell levestandard som står i et rimelig forhold til det som er vanlig i samfunnet. Vi frykter også at de vil få problemer med å delta i samfunnslivet på lik linje med andre. I dagligtalen vil skillet mellom "å være blakk" og "å være fattig" nettopp illustrere at det er ikke bare pengemangelen i seg selv som er problemet, men også det den er antatt å føre med seg. Et viktig spørsmål blir da hvor vi skal sette skillet mellom "blakk" og "fattig"; *hva* skal kalles fattigdom? Hva skal man egentlig mangle, og hvor stor må denne mangelen være, før det er riktig å kalle noen for fattig?

I jakten på "den ekte" fattigdommen har mange definisjoner blitt tatt i bruk, og her ligger både noe av styrken og svakheten i den norske fattigdomsdebatten. Ved å la fattigdom defineres på forskjellige måter, får man et flerdimensjonalt bilde av situasjonen, noe som kan gi grunnlag for bedre forståelse. På den andre siden risikerer man at det blir uklart for folk flest, så vel som for beslutningstakerne, hva som egentlig er problemet. Det kan være forvirrende at forskjellige aktører opererer med forskjellige forståelser av fattigdom, og ikke minst er det forvirrende at det ofte er en uklar sammenheng mellom de ulike fattigdomsmålene som benyttes.

Hensikten med denne artikkelen er ikke å komme fram til *det* eneste rette fattigdomsmålet. Et slikt mål finnes rett og slett ikke. Formålet er snarere å se nærmere på forholdet mellom fattigdom og andre levekårsproblemer. Er det slik at dårlige levekår hopper seg opp hos de fattige? Innenfor den internasjonale forskningslitteratur finnes det studier som viser at sammenhengen mellom fattigdom og materielle levekårsproblemer er forholdsvis svak (se for eksempel Halleröd 1995, Mayer og Jencks 1988, Muffels mfl.1992,

Tone Fløtten er forskningsleder i Forskningsstiftelsen Fafo (Tone.Floetten@fafo.no).

Nolan og Whelan 1996). Også i norsk sammenheng har det blitt gjennomført analyser av forholdet mellom lav inntekt og enkelte aspekter ved folks materielle levekår, og konklusjonen her er den samme (Andersen mfl. 1995, Fløtten 1999). Bildet er imidlertid ikke entydig. En ny studie fra EU konkluderer med at det er en sterk sammenheng mellom noen former for levekårsproblemer og lav inntekt (Eurostat 2003), og det finnes også norske studier som påpeker en klar hopning av levekårsulemper blant fattige (Andersen 1999).

Få studier har spesifikt omhandlet forholdet mellom inntektsfattigdom og ulike former for *sosiale* levekårsproblemer. I denne artikkelen blir derfor perspektivet utvidet slik at også sosiale forhold inkluderes i analysen, og spørsmålet blir: har de fattige oftere materielle levekårsproblemer og sosialt ekskludert enn resten av befolkningen?

Kan vi snakke om fattigdom i Norge?

Tradisjonelt har ordet fattigdom blitt forbundet med sult, nød og hjemløshet, altså med situasjoner som er langt unna den virkelighet de fleste nordmenn befinner seg i. Og det er heller ikke slike forhold som trekkes fram i den offentlige debatten. Det er bred enighet om at fattigdom er et relativt fenomen, og at fattigdom dreier seg om det å ha levekår/økonomi som er langt dårligere enn det som er vanlig i samfunnet. I de fleste diskusjoner om fattigdom tas det da også utgangspunkt i folks økonomiske situasjon, og inntekt er den klart mest utbredte fattigdomsindikatoren. Det er riktignok uenighet om hva slags inntektsmål man skal basere fattigdomsmålet på, hvor lav inntekten skal være, og hvor lenge den skal ha vært så lav, før fattigdom inntreffer. Men dette er mer tekniske diskusjoner som ikke rokker ved oppfatningen av at inntekt gir et godt bilde av om folk er fattige eller ikke.² I denne artikkelen vil vi derfor benytte en inntektsdefinisjon på fattigdom, og definere som fattige de som har en disponibel inntekt som er lavere enn 50 prosent av medianinntekten et gitt år.³ Studenter er utelatt fra analysene. De har riktignok ofte lav inntekt, men siden dette for de fleste studenter er et forbigående problem; siden vi ikke har informasjon om lån/stipender og siden det er sannsynlig at mange studenter får noe økonomisk hjelp fra sine foreldre, er det vanlig å utelate disse fra fattigdomsanalyser.

Hva er sosial eksklusjon?

Så er spørsmålet hva som menes med begrepet sosial eksklusjon. Dette begrepet er langt nyere enn fattigdomsbegrepet, og det har ikke vært en del av samfunnsdebatten før de siste par tiårene. I dag vil vi i mange sammenhenger se at sosial eksklusjonsbegrepet har erstattet fattigdomsbegrepet, og at det å være ekskludert brukes som en betegnelse på mange former for problemer eller utenforskap. Det er ikke rom for noen omfattende diskusjon av begrepet i denne artikkelen, men vi skal likevel unne oss et lite overblikk.⁴

Eksklusjonsbegrepet ble introdusert i den franske sosialpolitiske debatten på begynnelsen av 1970-tallet. De franske politikerne erkjente at en betydelig andel av befolkningen hadde svært dårlige levekår, til tross for mange år med fattigdomsreduserende politikk. Fokus ble rettet mot dette problemet, som i den franske debatten altså ble kalt sosial eksklusjon. Mange grupper var representert, men felles for dem alle var at de på en eller flere måter var utenfor fellesskapet og at de manglet økonomisk støtte fra tradisjonelle velferdsordninger. Med den økonomiske krisen på 1980-tallet ble betegnelsen sosial eksklusjon stadig oftere benyttet (Martin 1996) og etter at EU tok

begrepet inn i sitt vokabular, ble det for alvor et sentralt begrep i den europeiske sosialpolitiske debatten. I dag er det sosial eksklusjon, ikke fattigdom, som er det sentrale sosialpolitiske tema innenfor EU.⁵

Også innenfor den tradisjonelle fattigdomsforskningen er det et sterkt fokus på den mulige konsekvens fattigdom har for folks sosiale deltakelse.⁶ Dreiningen av oppmerksomhet mot sosial eksklusjon innebærer dermed ikke nødvendigvis noe nytt. Det er dessuten uklart hvordan eksklusjon skal defineres og operasjonaliseres. Forskningslitteraturen tyder ikke på at det er enklere å enes om en definisjon av sosial eksklusjon enn det er å enes om hva fattigdom er. Mange forskjellige definisjoner er foreslått, og i ulike studier benyttes ulike operasjonaliseringer av begrepet.

For at eksklusjonsbegrepet skal fortjene en plass som et av de mest sentrale begrepene innenfor sosialpolitikk og velferdsforskning, må begrepet avklares. Ofte blir det flerdimensjonale ved eksklusjonsbegrepet framhevet som begrepets styrke, men da må også indikatorene som benyttes for å studere eksklusjon gjenspeile noe mer/annet enn fattigdomsbegrepet. Flere dimensjoner kan være aktuelle, og det er ikke uvanlig å legge vekt på variabler som folks forhold til arbeidslivet, folks forhold til det sivile samfunn, folks medborgerrettigheter og folks sosiale forhold (se for eksempel Berghman 1995, Burchardt 2000, Fløtten 2003). I denne artikkelen vil vi ikke la begrepet favne så vidt. Vi skal tvert imot begrense oss til én dimensjon ved den sosiale eksklusjonen, nemlig den som angår folks relasjoner til hverandre.

Fattigdom og materielle levekårsproblemer

Når vi snakker om fattigdom, antar vi gjerne at de fattige har en rekke alvorlige levekårsproblemer. De fattige må hente mat hos Frelsesarmeen, de bor dårlig, de kan ikke betale strømregningen, de har dårlig helse og de kan ikke unne seg de velferdsgoder som andre tar for gitt. Spørsmålet er *hvor* vanlig det er at folk har akkumulerte levekårsproblemer av denne typen. Er det slik at fattige i stor grad sliter med en lang rekke andre levekårsproblemer også?

Det kan være aktuelt å se på flere forskjellige problemer i denne forbindelse. Vi har i første rekke konsentrert oss om et knippe materielle levekårsproblemer, og tatt utgangspunkt i data som er tilgjengelige i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser,⁷ nærmere bestemt boforhold, tilgang til sentrale forbruksartikler, sosialhjelpsmottak og i hvilken grad folk selv opplever sin økonomi som problematisk. Opplysninger om de to første indikatorene er hentet fra Levekårsundersøkelsen 1995, de to siste fra Levekårsundersøkelsen 1998. Følgende definisjoner avgjør om et individ har et bestemt materielt problem eller ikke:

- ⊖Dårlig bostandard: Problemgruppen er de som har minst tre av følgende fem problemer knyttet til bolig: ikke bad/dusj inne i bolig; ikke WC inne i bolig; bor trangt; er plaget av støy i boligen; er plaget av forurensning eller lukt i boligen.
- ⊖Mangel på forbruksartikler: Problemgruppen er de som mangler minst en av de tre sentrale forbruksartiklene bil, fryser eller vaskemaskin.
- ⊖Egenrapporterte økonomiske problemer: Problemgruppen er de som ofte har problemer med å klare løpende utgifter eller ikke økonomi til å klare en uforutsett utgift på 3 000 kroner.
- ⊖Sosialhjelpsmottak: Problemgruppen er de som bor i en husholdning der noen mottok sosialhjelp i løpet av året.

Figur 1 gir en oversikt over hvor vanlig det er at henholdsvis fattige og ikke-fattige har disse formene for materielle levkårsproblemer. For det første viser figuren at det er stor variasjon med hensyn til hvor utbredt de ulike levkårsproblemene er. Mens knapt noen har dårlige boforhold, rapporterer en forholdsvis stor andel av befolkningen problemer med økonomien sin. For det andre ser vi at de som er definert som fattige, gjennomgående har større problemer enn de ikke-fattige. Det tredje, og mest interessante funnet i denne sammenheng, er at de aller fleste fattige *ikke* har noen av de problemene som vi her har sett på. Det mest omfattende problemet er det å ha en opplevelse av at økonomien er problematisk, men selv her oppgir mer enn 2 av 3 inntektsfattige at dette ikke er noe stort problem. Og i andre enden av skalaen finner vi at 98 prosent av de inntektsfattige ikke har det som her er definert som dårlige boforhold.⁸

Den lave graden av overlapp mellom inntektsfattigdom og levkårsproblemer vil umiddelbart få oss til å lure på om de vi har definert som fattige, faktisk "fortjener" denne betegnelsen, men før vi kommenterer dette nærmere, skal vi se på forholdet mellom inntektsfattigdom og sosiale problemer.

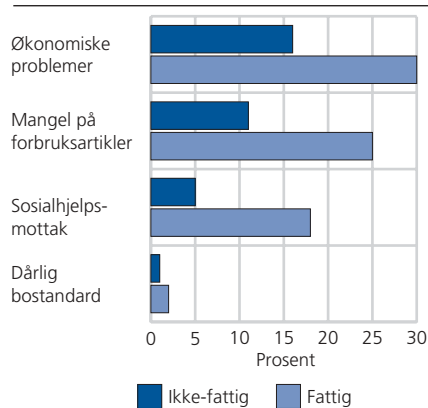
Fattigdom og sosiale levkårsproblemer

Som nevnt ovenfor, finnes det mange ulike definisjoner på sosial eksklusjon. Her har vi valgt å legge vekt på én enkelt dimensjon ved begrepet, nemlig om folk har gode relasjoner til andre. For mange vil denne dimensjonen ligge nær opptil kjernen av eksklusjonsbegrepet. Det bærer jo nettopp bud om at vi er opptatt av folks forhold til verden rundt seg generelt, og andre mennesker spesielt. Så kan man selvfølgelig diskutere hvilke sider ved de sosiale relasjonene som skal inngå i en eksklusjonsdefinisjon, og hvor svake de sosiale relasjonene må være før man kan kalle noen ekskludert, men her skal vi ikke gjøre det vanskeligere enn at vi ser på forholdet mellom inntektsfattigdom, det å ha lite sosial kontakt med familie/venner, det å ikke ha en fortrolig venn, det å ofte føle seg ensom og det å ha problemer med å få hjelp og støtte i vanskelige situasjoner.

Resultatene i figur 2 tyder på er det en forholdsvis liten andel av befolkningen som har de sosiale problemene jeg her har valgt å se på. Det mest utbredte problemet, er problemet med å få økonomisk hjelp ved behov, men selv dette angår mindre enn 15 prosent av befolkningen. Generelt kan vi si at resultatene i figur 2 minner om resultatene i figur 1, i den forstand at det er stor variasjon i hvor utbredt de ulike sosiale problemene er. En annen likhet mellom de to figurene er at de fleste fattige heller ikke har de *sosiale* problemene som er studert. Den viktigste forskjellen mellom figurene er forholdet mellom de fattige og de ikke-fattige. Mens de fattige gjennomgående har dårligere materielle levkår enn de ikke-fattige, er ikke forskjellen like tydelig på det sosiale området. De fattige oppgir på den ene siden noe oftere enn andre at de er ensomme, at de mangler en god venn og at det er vanskelig å få personlig støtte.⁹ På den andre siden har de mer sosial kontakt enn de ikke-fattige, og de har ikke større problemer med å få økonomisk hjelp.

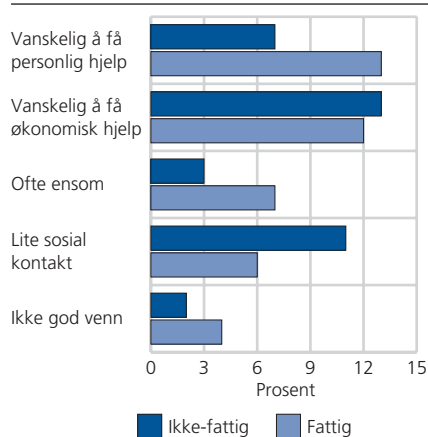
Vi finner altså ikke et entydig bilde der de fattige gjennomgående har elendige materielle og sosiale levkår. Tvert i mot gir analysene bilde av at de fattige og ikke-fattige er likere enn vi kanskje trodde i utgangspunktet.

Figur 1. Andel fattige og ikke-fattige som har ulike former for materielle levkårsproblemer. Norge 1995 (mangel på forbruksartikler og dårlig bostandard) og 1998 (økonomiske problemer og sosialhjelpsmottak). Studenter utelatt

Kilde: Levkårsundersøkelsene 1995 og 1998.

Figur 2. Andel fattige og ikke-fattige som har ulike former for sosiale problemer. 1998. Studenter utelatt

Kilde: Levkårsundersøkelsen 1998.

Spørsmålet blir for det første hvordan dette lave samsvaret kan forklares og for det andre hva det betyr for vår forståelse av den norske fattigdommen.

Har vi ikke "ekte" fattige i Norge?

Hvis vi i utgangspunktet har en oppfatning om at det er en sterk sammenheng mellom fattigdom og andre levekårsproblemer, blir oppgaven å forklare hvorfor denne enkle analysen ikke viste nettopp dette. Det første vi da må åpne for, er at de definisjonene vi bruker, er feil. Enten har vi ikke klart å fange fattigdommen, eller så har vi konsentrert oss om feil levekårsproblemer.

For å ta det siste først: En ny Eurostat-studie (Eurostat 2003) konkluderer som sagt med at sammenhengene mellom materiell deprivasjon og inntektsfattigdom er meget sterk, men det er (minst) to viktige forhold som skiller Eurostats analyser fra analysene i denne artikkelen. For det første studerer Eurostat andre indikatorer enn de som er analysert her, for eksempel mulighet til å spise kjøtt hver annen dag, reise på en ukes ferie hvert år og erstatte utslitte møbler. Sammenhengen mellom inntektsfattigdom og denne typen indikatorer er langt sterkere enn sammenhengen mellom inntektsfattigdom og mangel på vanlige forbruksartikler eller lav bostandard (jf. tabell 7.1, 7.2 og 7.3 i Eurostat 2003). For det andre blir Eurostats generelle konklusjon sterkt modifisert dersom vi avgrenser oss til å se på de medlemslandene som minner mest om Norge, for eksempel Danmark. For Danmarks del er sammenhengene langt svakere enn for alle de andre landene, både når det gjelder deprivasjon på indikatorer som mulighet til å spise kjøtt, erstatte møbler og lignende, og indikatorer av den typen som har blitt analysert i denne artikkelen.¹⁰

Et annet forhold som kan bidra til å forklare den svake sammenhengen mellom inntektsfattigdom og de materielle og sosiale levekår som her har blitt studert, er det faktum at vi vet at andre forhold enn inntekt har betydning for fordelingen av disse levekårene. Vi vet for eksempel at eldre mennesker oftere enn yngre er uten bil, men det er ikke eldres økonomi som først og fremst er årsaken til mangelen på dette materielle godet. Likeledes vet vi at unge mennesker ofte har mye sosial kontakt, selv om de (i alle fall i perioder) kan ha svært lav inntekt. Slike, og lignende eksempler, er med på å forklare hvorfor vi ikke finner en entydig sammenheng mellom inntektsfattigdom og dårlige levekår når vi studerer hele befolkningen under ett.

Hvis ikke våre levekårsindikatorer er feil, kunne det hende vi ville finne sterkere sammenhenger hvis vi bare konsentrerte oss om de kronisk fattige. Det er så vidt vi vet ikke studier der langtidsfattigdom og de her beskrevne sosiale problemer er studert, men studier av forholdet mellom fattigdom og materielle problemer tyder ikke på at sammenhengene blir særlig mye sterkere om vi avgrenser analysen til de kronisk fattige (Whelan mfl. 2002). Igjen er det imidlertid et par unntak som må nevnes. Det ene er igjen Eurostats studie, som viser at risiko for å ha ulike levekårsproblemer er sterkere jo lenger man har vært fattig, men også her finner vi at utslagene er forholdsvis små i et land som for eksempel Danmark. Det andre unntaket er en studie fra Statistisk sentralbyrå (2003), som viser at nær en tredel av de som tilhørte en husholdning som mottok sosialhjelp i perioden 1999-2001, hadde vedvarende lav inntekt. Sammenhengen mellom lav inntekt og sosialhjelp er altså langt sterkere for de med vedvarende lav inntekt enn for de som bare har lav inntekt et enkelt år.

En annen forklaring på den svake sammenhengen mellom de ulike problemene, kunne være at vi ved å benytte levekårsdata mister for mange av dem det er rimelig å anta at vil ha både store økonomiske problemer og andre levekårsproblemer. Levekårsundersøkelsen er en utvalgsundersøkelse og antakelig er noen av samfunnets mest utsatte grupper ikke representert, for eksempel rusmiddelmissbrukere og hjemløse. Vi vet også at frafallet i levekårsundersøkelsen er skjævt, og at de som svarer i undersøkelsen, har noe høyere inntekt enn de som lar være å svare (jf. Epland og Kirkeberg 2002). Selv om vi hadde fjernet disse frafallsproblemer, er det ikke sannsynlig at hovedkonklusjonen ville blitt en annen. Det er viktig å huske at når vi studerer inntektsfattigdom slik som det er gjort her, inkluderer vi *alle* med inntekt under fattigdomsgrensen, ikke bare de som vi kan kalle de synlig fattige. Grupper som rusmiddelmissbrukere og hjemløse ville i denne sammenhengen bli så små at de ikke ville gjøre store utslag i det totale bildet, selv om vi altså hadde klart å inkludere dem i våre datamaterialer.

Et tredje alternativ kunne være å konkludere med at vi ikke har "ekte" fattige i Norge. Hvis vår bekymring for fattigdom i stor grad er en bekymring for dårlige levekår og svake sosiale relasjoner, kunne vi tolke data dit hen at folk ikke egentlig har disse fattigdomsproblemene i Norge, og at de dermed heller ikke kan kalles fattige. Vi vil hevde at dette ville være en feiltolkning og heller legge vekt på tre andre forhold.

Fattige har dårligere materielle kår enn andre

For det første er det en sammenheng mellom fattigdom og dårlige materielle levekår. Selv om ikke det store flertallet av fattige bor dårlig, har problemer med daglig økonomi eller mangler sentrale forbruksgoder, er de gjennomgående dårligere stilt enn de som ikke er fattige. Det er heller ikke usannsynlig at sammenhengen ville vært sterkere om vi hadde sett på andre former for materielle levekår. Hvis vi godtar at fattigdom er et relativt fenomen, og at problemet er at folk blir hengende langt etter i velstandsutviklingen, er det ikke sikkert at forhold som tilgang til fryser og det å ikke bo trangt er det som skiller fattige fra ikke-fattige. Tvert i mot er den generelle levestandarden så høy i Norge at det ikke lenger er på disse områdene de relative materielle forskjellene gjør seg gjeldende. I rike land som Norge er det andre sider ved forbruk og levestandard som skiller fattige fra andre. Hadde vi hatt samme informasjon om folks ferie- og fritidsvaner, deres mulighet til å fornye utslitte forbruksartikler e.l., ville kanskje bildet vært et annet.

Glidende overganger mellom fattig og ikke-fattig

For det andre er det også en sammenheng mellom inntektsfattigdom og sosiale forhold. Selv om ikke fattige skårer dårligere enn andre på alle de valgte variablene, har de en del sosiale problemer. I andre studier av folks sosiale relasjoner er dessuten konklusjonen at inntektsnivå har betydning for sosial kontakt. Barstad (2000) har påvist at de med lav inntekt har større sannsynlighet for å være sosialt isolert enn de med høy inntekt. At vi ikke finner en like klar sammenheng mellom *fattigdom* og sosiale relasjoner, kan iallfall delvis forklares med forskjellen på å se på forholdet mellom sosiale relasjoner og ett bestemt inntektskutt, og å se forholdet mellom sosiale relasjoner og grovere kategorier av ulike inntektsnivåer. Innenfor fattigdomsforskningen har det vært mange diskusjoner omkring fastsettelsen av fattigdomsgrensen, og et foøy:rhoild som har vært problematisert, er at det er en glidende overgang mellom det å være fattig og det å ikke være fattig. Det

¹ I en spørreundersøkelse i 1998 er over 80 prosent av befolkningen enige i at det finnes fattige i Norge (Flaa og West Pedersen 1999).

² For en nærmere diskusjon av fattigdomsbegrepet henvises for eksempel til Fløtten 1999, Fløtten mfl. 2001, Pedersen 2001.

³ For å få et riktig bilde av den økonomiske situasjonen i flerpersonshusholdninger, har det blitt tatt hensyn til stordriftsfordeler ved å basere seg på den såkalte OECD86-ekvivalensskalaen. For en beskrivelse av ekvivalensskalaer, se for eksempel Fløtten 1999.

⁴ Se for eksempel Silver 1994, Burchardt 1999, Halvorsen 2000 eller Fløtten 2003 for en teoretisk diskusjon av eksklusjonsbegrepet.

⁵ Alle EU-land har for eksempel utarbeidet National Action Plans on Social Inclusion (se http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2001/jun/napsincl2001_en.html).

⁶ Jf. Peter Townsends fattigdomsdefinisjon, som er den oftest benyttede definisjon på fattigdom i den vestlige del av verden (Townsend 1979).

⁷ Data i anonymisert form er stilt til disposisjon gjennom Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Innsamling og tilrettelegging av data ble opprinnelig utført av Statistisk sentralbyrå. Verken Statistisk sentralbyrå eller NSD er ansvarlige for analysene av dataene eller de tolkninger som er gjort her.

⁸ Forskjellen mellom fattiges og ikke-fattiges boforhold er ikke statistisk signifikant på 5 prosent-nivå.

⁹ Forskjellen mellom de fattige og ikke-fattige når det gjelder ensomhet og det å ha en god venn, er ikke statistisk signifikant på 5 prosent-nivå.

¹⁰ Et tilleggsponng her, er at det, for mange av de ulike problemene som studeres, er forholdsvis små forskjeller på de fattige og ikke-fattiges situasjon (jf. figur 7.1, Eurostat 2003).

Referanser

Andersen, Arne S. mfl. (1995): *Husholdningenes økonomi*, Statistiske analyser 8, Statistisk sentralbyrå.

Andersen, Arne (1999): *Hvem har det verst?* Samfunnsspeilet 3, 1999, Statistisk sentralbyrå.

Atkinson, Anthony B. (2002): *Social indicators*. Oxford: Oxford University Press.

Barstad, Anders (2000): "Hvem er de ensomme og isolerte" i *Tidsskrift for velferdsforskning*, Vol 2., nr. 3.

Berghman, Jos (1995): "Social exclusion in Europe" in G. Room (ed.): *Beyond the Threshold. The Measurement and Analysis of Social Exclusion*, Bristol: The Polity Press.

Burchardt, Tania mfl. (1999): "Social Exclusion in Britain 1991-1995", *Social Policy and Administration*. Vol. 33, No. 3, September, pp: 227-244.

Burchardt, Tania (2000): "Social exclusion – concepts and measurement" in David Gordon and Peter Townsend (eds): *Breadline Europe. The measurement of poverty*. Bristol: The Policy Press.

Epland, Jon og Mads Ivar Kirkeberg (2002): "Hvor stor var din inntekt i fjor?" *Samfunnsspeilet* 6, 2002, Statistisk sentralbyrå.

Eurostat (2003): European Social Statistics. Income, poverty and social exclusion. 2nd report. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Flaa, Jardar og Axel West Pedersen (1999): *Holdninger til ulikhet, pensjon og trygd. Resultater fra en spørreundersøkelse*. Fafo-rapport nr. 305, Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.

Fløtten, Tone (1999): *Den norske fattigdommen – problem eller bagatell?* Fafo-rapport nr. 303. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.

Fløtten, Tone, Espen Dahl og Arne Grønningseter (2001): *Den norske fattigdommen: Hvordan arter den seg, hvor lenge varer den og hva kan vi gjøre med den?* Fafo-notat nr. 16, Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.

Fløtten, Tone (2003): *The relationship between poverty and social exclusion*. Keynote speech at the International Research Conference, Marginalization and Social Exclusion, Ålesund/Norway, May 21-23, 2003.

Halleröd, Björn (1995): "The truly poor: direct and indirect consensual measurement of poverty in Sweden", *Journal of European Social Policy* 5:2(111-129).

Halvorsen, Knut (2000): "Sosial eksklusjon som problem – En kritisk vurdering av begrepet sosial eksklusjon, med spesiell referanse til Norge", *Tidsskrift for velferdsforskning*, Vol. 3, nr. 3:157-171.

Martin, Claude (1996): "French Review Article: The Debate in France over "Social Exclusion"" *Social Policy & Administration*. Vol. 30, nr. 4: 382-392.

Mayer, Susan E. og Christopher Jencks (1988): "Poverty and the Distribution of Material Hardship", *The Journal of Housing Resources*, xxiv:1, pp 88-113.

Muffels, Ruud mfl. (1992): "A Multi-method approach to monitor the evolution of poverty", *Journal of European Social Policy*, 2:3 pp 193-113.

Nolan, Brian og Christopher Whelan (1996): *Resources, deprivation and poverty*, Oxford: Oxford University Press.

Pedersen, Axel West (2001): *Om fattigdomsbegrepet og dets implikasjoner for praktisk politikk*, Notat til Sosialdepartementets fattigdomshøring, Oslo: Nova.

Statistisk sentralbyrå (2003): "Færre med lav inntekt over tid" *SSBmagasinet* 8.10.2003.

Silver, Hilary (1994): "Social exclusion and social solidarity: Three Paradigms" *International Labour Review*, Vol. 133, nr. 5-6:531-578.

Townsend, Peter (1979): *Poverty in the United Kingdom*. London: Penguin Books.

Whelan, Christopher mfl. (2002): "Multiple deprivation and persistent poverty in the European Union", *Journal of European Social Policy*, 12:2, pp 91-105.

har vist seg umulig å påvise at levekårene synker dramatisk på et gitt punkt i inntektsfordelingen, men som Barstad påviste i sin artikkel om sosial isolasjon, har inntektsnivå en klar betydning for folks sosiale levekår. Økonomiske forhold spiller med andre ord en rolle for ens sosiale relasjoner, men vi finner ikke store forskjeller ved ett bestemt kuttpunkt. Det samme argumentet vil for øvrig gjelde for forholdet mellom fattigdom og materielle levekår.

Fattigdom og sosiale problemer må ses hver for seg

For det tredje er det viktig å ta flerdimensjonaliteten i eksklusjonsbegrepet på alvor. Det at vi ikke finner svært sterke sammenhenger mellom inntektsfattigdom og levekårsproblemer, kan dels henge sammen med noen av de forholdene som allerede er nevnt. Like viktig er det å erkjenne at det at man har elendige levekår på ett område, ikke nødvendigvis går hånd i hånd med elendige levekår på andre områder. En slik konklusjon vil ha betydning for vår forståelse av fattigdom. Hvis vi holder fast ved at fattigdom handler om å ha dårlig økonomi, kan vi ikke la sosiale problemer være en tilleggsforutsetning for å bruke begrepet. Fattigdom er ikke en nødvendig betingelse for å ha sosiale problemer, og sosiale problemer er ikke en nødvendig betingelse for å være fattig.

En slik konklusjon vil også ha betydning for vår forskning på fattigdom og på fattigdomspolitikken. I forskningen må vi ta flerdimensjonaliteten på alvor og finne måter å forholde oss til denne på. Folk kan ha mange kombinasjoner av levekårsulemper, og vi må derfor studere ulike former for levekårsulemper parallelt. Levekårsulempene, og kombinasjonen av disse, vil ramme forskjellige grupper på ulik måte, og vi må se nærmere på hvordan forskjellige befolkningsgrupper opplever materielle og sosiale problemer.

Denne mangfoldige sammensetningen av problemer gir også politiske utfordringer. En gruppe fattige som samtidig er sosialt ekskludert, vil trenge andre former for tiltak enn en gruppe fattige der inntektsmangelen er hovedproblemet. Fattigdomsbekjempelse vil i første rekke handle om å sikre folk en akseptabel inntekt. Myndighetene kan antakelig bare i begrenset grad ta ansvar for at folk, på grunnlag av denne inntekten, faktisk skaffer seg materiell og sosial velferd. For noen grupper vil imidlertid tiltak også mot andre problemer enn inntektsproblemet være påkrevd, så politikken må gjenspeile problemenes mangfoldighet.

Multisystemisk terapi – ny behandling av unge med åtferdsproblem

Multisystemisk terapi (MST) er eit nytt behandlingstilbod til ungdommar som er i ferd med å hamne på skråplanet. Behandlinga rettar seg mot åtferdsvanskar hos den unge sjølv, og er ikkje aktuell dersom omsorgsvikt i heimen er skuld i problema. Vi finn overraskande mange jenter i MST-behandling ved utgangen av 2002, og få unge med innvandrarbakgrunn.

Behandling av unge med alvorlege åtferdsproblem har alltid vore ei stor utfordring for barnevernet. Det vanlege er å sende ungdommane bort, anten i behandlingstilbud, eller i fosterheim. Først ved inngangen til 2000 blei det lansert eit alternativ uta at «problembarna» skulle sendast vekk. Behandlingsmetoden, som går under namnet MST, er henta frå USA, og står for multisystemisk terapi. Dette er ei intensiv behandlingsform for unge med åtferdsproblem, og behandlinga føregår i heimemiljøet. Fylkeskommunane har i dag ansvaret for MST-behandlinga i Noreg, og i 17 av 19 fylke er det oppretta eigne team av behandlarar som står parat 24 timar i døgnet til å følgje opp ungdommane i deira nærmiljø¹.

Behandlingsforma er ein del av samleomgrepet *heimebaserte tiltak frå fylkeskommunen* og er framleis berre i startgropa. Opplegget for innføring av MST ser like fullt ut til å vera godt planlagt, og eit samarbeid mellom Universitetet i Oslo (UiO) og Barne- og familiedepartementet (BFD) gjer at resultatane av dei fire første åra med MST-behandling i Noreg no snart kjem ut i ein evalueringsrapport².

Kva kan så Statistisk sentralbyrå (SSB) sin barnevernstatistikk seia oss om bruken av MST? Den kan til dømes gi svar på kor mange unge som tok imot MST-tiltak ved utgangen av 2002. Dette er eit mål på kva kapasitet hjelpeapparatet hadde på dette tidspunktet med omsyn til MST-behandling³. Vi kan òg få vite kven brukarane er med omsyn til alder og kjønn, og om det er vanleg at ungdommar som tek imot MST-tilbod også får andre tiltak frå barnevernet. Eit anna spørsmål er om MST i dag er eit tilbod til alle unge med åtferdsproblem, uavhengig av om dei bur i ein storby eller i Utkant-Noreg. Statistikken vil kunne gi oss eit bilete av korleis den geografiske dekinga av MST er, eitt år før staten tek over oppgåvene til det fylkeskommunale barnevernet⁴. Dette er nokre av dei spørsmåla eg ønskjer å gi svar på. Datagrunnlaget er SSB sin individstatistikk for barnevern for 2002, her avgrensa til 199 unge som var i MST-tiltak per 31. desember 2002⁵.

Som eit bakteppe vil eg bruke følgjande døme på MST henta frå St.meld. nr. 40 (2001-2002) Om barne- og ungdomsvernet, se boks på neste side.

Trygve Kalve

Trygve Kalve er statistikkrådgivar i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (trygve.kalve@ssb.no).

Døme

Gut 14 år med minoritetsbakgrunn. Bur saman med mor, far og tre yngre sysken. Eldre bror er på rusinstitusjon. Guten er vist til MST-behandling fordi han har teke kontrollen heime. Han rettar seg ikkje etter reglane til foreldra, kjem og går som han vil. Samhandlinga med foreldra er prega av konflikter og trugsmål. Guten er valdeleg heime, øydelegg inventar, kastar gjenstandar. Han har dytta mor, truga far med kniv og syskena er redde for han.

Guten har også skuleproblem med skulking, liten innsats i timane, trugande haldning. Han brukar dagleg hasj og tablettar, og det er mistanke om bruk av heroin. Guten er medlem av ein kriminell gjeng og har drive med biltjuveri, barneran og omsett hasj. Politiet har stadfesta og ikkje-stadfesta saker på han det siste halvanna året.

Ønskt behandlingsresultat: Foreldra ønskjer at guten skal gå på skule og få seg ei utdanning, slutte med trugsmål og vald heime, at han kan bli ein god storebror for småsyskena igjen, hjelpe til i huset (handle, rydde kjøkkenet, vaske trappa), ete middag med familien, slutte med rusmisbruk og rette seg etter lover og reglar.

Barnevernet ønskjer at foreldra skal få tilbake sin autoritet over guten, at han gjennomfører skulegang, får positive fritidsaktivitetar og venner, reduserer rusbruket og sluttar med kriminalitet.

Skulen ønskjer at han gjennomfører grunnskulen, styrkjer sosiale evner (evne til samarbeid, ikkje-truande haldning). Ønskjer også å avklare om andre skuleopplegg kan vere betre tilpassa hans behov.

Politiet meiner at guten må vekk frå kriminalitet, få andre interesser og venner og at ungdomsgjengen må bli oppløyst.

Ein kommentar til dømet

Fylkesbarnevernet, her representert med MST-teamet, står overfor store utfordringar. Dei må jobbe på alle arenaer kor ungdommen har problem. Dette krev kontakt med skulen, heimen, politiet og oversikt over kven han vankar saman med. Truleg ville denne guten for nokre tiår sidan blitt send bort på ein forbetningsanstalt.

Målsettingar med MST er ifølgje Bernadette Christensen, som er nasjonal prosjektleiar for multisystemisk terapi, å redusere kriminalitet, rusmisbruk og andre alvorlege åtferdsproblem. Ein skal òg førebyggje plasseringar utafør heimen, betre familierelasjonar, styrkje ungdommen sin sosialkompetanse, og auke ungdommen sine gode sosiale kontaktar (Christensen 2003).

Kven får MST?

For gutar er åtferdsproblem ofte knytte til utagerande åtferd, vald og kriminalitet, som guten i dømet (sjå boksen). I ein artikkel om svensk barnevern si historie, «*Klass, kön och etnicitet i den sociala barnvården*» (Lundström og Sallnäs 2003), rettar forfattarane søkelyset mot korleis kjønn opp gjennom tidene har påverka definisjonen av sosiale problem og intervensjonen frå samfunnet si side. Noko forenkla og spissformulert hevdar forfattarane at «flickor riskerade att hamna i osedlighet och prostitution, pojkar i brottslighet».

At biletet ikkje er eintydig, viser Gustav Jonsson si skildring av det han kallar den typiska Skåflickan⁶: «tuff tonårstjej, ligger med pojkar och unga män till höger och vänster, struntar i skolan, rymmer och stjälar, drar sig inte för att slå till om det behövs» (Jonsson 1977:40-41). Truleg har det skjedd ei utvikling når det gjeld kjønn og åtferdsproblem, men framleis blir utagerande åtferdsproblem blant ungdom oftare knytte til gutar enn til jenter.

Av dei 199 unge som stod registrerte med MST-tiltak i barnevernstatistikken ved utgangen av 2002, finn ein ikkje uventa ein overrepresentasjon av gutar. Det som overraskar mest er at fire av ti (42 prosent) er jenter. Prosenten av jenter i MST ligg her noko over det ein fann i forskingsprosjektet basert på data frå dei fire første MST-teama som starta opp i 1999 (Christensen 2003). Her var 37 prosent jenter, noko som blei sett på som uvanleg høgt samanlikna med tal frå USA der behandlingsmetoden er utvikla⁷.

Flest 15-åringar

Kor gamle var dei som fekk MST-behandling? Vi finn eit aldersspenn frå 10 til 18 år. Tre 10-åringar var registrerte med MST ved utgangen av 2002, og tilsvarande mange 18-åringar. Det var likevel klart flest 15-åringar i MST-behandling (sjå tabell 1). Denne aldersgruppa talte åleine ein tredel av alle. Tek vi med 14- og 16-åringane har vi fanga opp tre av fire (74 prosent) i MST-tiltak.

Fordelinga i tabell 1 indikerer at gjennomsnittsalderen for jenter ligg noko over den vi fann for gutar. Av jentene var 69 prosent 15 år eller eldre, medan tilsvarande tal for gutane var 61 prosent. I det før nemnde forskingsprosjektet (Christensen 2003) fann dei ein gjennomsnittsalder på 14,9 år for dei som var i MST-behandling, litt lågare enn det SSB sin statistikk viser. I dømet som blei brukt i stortingsmeldinga (sjå boksen) er guten noko yngre enn det som er vanleg i MST-behandling.

Få med innvandringsbakgrunn

I barnevernstatistikken registrerer ein både mor og far sitt fødeland⁸. Av dei 199 ungdommane i MST-tiltak ved utgangen av 2002 var det ti unge (5 prosent) som hadde foreldre som begge var fødte i utlandet. Over halvparten av desse foreldra var fødte i europeiske land.

Nær ein femdel (19 prosent) av dei unge i MST hadde ein forelder med minoritetsbakgrunn, det vil her seia, anten mor eller far født utafor Noreg. Atten ungdommar hadde mødrer som var fødte utafor Noreg, og i to av tre av desse tilfella kom mor frå eit europeisk land. Nitten av ungdommane hadde far som var født i utlandet, og langt dei fleste av desse fedrane, sju av ti, kom frå europeiske land.

Ut frå desse opplysningane kan vi slå fast at få av dei som tok imot MST-behandling ved utgangen av 2002 høyrer til innvandringsbefolkninga i Noreg.⁹ Gruppa med ein av foreldra født i utlandet er derimot oftare representert. Dømet på MST som blei brukt i stortingsmeldinga, er derimot lite representativt, då ein knapt finn ein asiat blant dei som var i MST-tiltak.

Spørsmålet ein sit att med er om MST ikkje er eit eigna tilbod til innvandringsungdom med åtferdsproblem? Kanskje hamnar dei oftare i behandlingstilbud enn ungdommar med norsk bakgrunn? MST-behandling krev at den unge har minst ein omsorgsperson og eit sosialt nettverk ein kan spele på lag med. Dersom dette kravet ikkje kan oppfyllest blir alternativet lett institusjonsbehandling av den unge. Kanskje har MST-terapeutar enno liten erfaring med å gå inn i eit tett og forpliktande samarbeid med innvandringsfamiljar og deira nærmiljø?

Tiltak utanom MST?

I SSB sin barnevernstatistikk skal samtlege tiltak som barn og unge tek imot etter lov om barneverntjenester (BVL) registrerast¹⁰. Tiltaka er eit svar på dei problema barnevernarbeidaren ser at ungdommen og/eller familien slit med. Det er likevel ikkje lett å fastslå om guten i det dømet som er brukt (sjå boksen) ville fått fleire tiltak enn MST frå barnevernet. Truleg ville det vore aktuelt med *hjelp til fritidsaktivitetar* (= tiltak 8 i statistikken), ettersom barnevernet ønskjer å få han over på positive fritidsaktivitetar og skaffe han nye kameratar.

Kor vanleg er det at ungdommane får andre tiltak frå barnevernet i tillegg til den intensive MST-behandlninga? MST-terapeutane bidreg med å vere tilgjengeleg 24 timar i døgnet i ein periode på tre månader, og ikkje

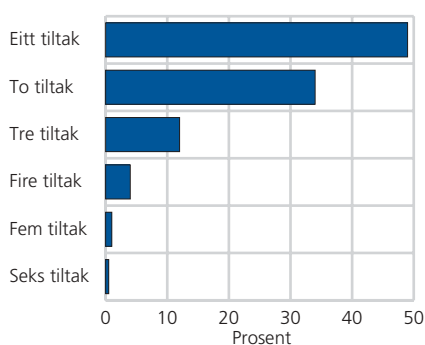
Tabell 1. Barn med MST-tiltak, etter alder og kjønn og per 10 000 barn per 31. desember 2002

Alder	I alt	Gutar	Jenter	Per 10 000 barn
Alle	199	116	83	
10 år	3	1	2	0,5
11 år	0	0	0	-
12 år	8	5	3	1,3
13 år	20	14	6	3,3
14 år	40	25	15	6,7
15 år	64	40	24	11,4
16 år	43	20	23	7,8
17 år	18	10	8	3,3
18 år	3	1	2	0,6

Tabell 2. Barn i MST-tiltak per 31. desember 2002, etter tiltak i løpet av året, og per 31. desember

	Tiltak i alt i løpet av året	Tiltak per 31. desember		
		I alt	10-14 år	15-18 år
Barn med MST-tiltak	199	199	71	128
Økonomisk stønad	67	28	10	18
Andre tiltak	64	47	16	31
Barne- og ungdomsheim	27	7	1	6
Besøksheim/avlastingsheim	26	16	10	6
Støttekontakt	21	14	8	6
Fritidsaktivitetar	21	14	8	6
Beredskapsheim	16	5	2	3
Heimkonsulent/avlastning i heimen	10	5	2	3
Fosterheim	10	4	1	3
Poliklinisk psykiatrisk behandling	7	4	0	4
Tilsyn	6	3	0	3
Psykiatrisk behandling i institusjon	4	0	0	0
Behandling av barn med særlege opplæringsbehov	3	3	1	2
Rusmiddelinstitusjon	3	2	0	2
Bustad/hybel	3	1	0	1
Utdanning/arbeid	2	0	0	0
Tiltak i alt	489	352	130	222
Tiltak per barn	2,5	1,8	1,8	1,7

Figur 1. Unge i MST-behandling, etter kor mange barneverntiltak dei hadde per 31. desember 2002. Prosent (N=199)

Kjelde: Barnevern 2002.

minst vil den tette oppfølginga og samarbeidet med andre instansar vera ein sentral del av tiltaket.

Tabell 2 viser at dei 199 ungdommane i MST var registrerte med til saman 352 ulike tiltak frå barnevernet ved utgangen av 2002. Dette er 153 tiltak i tillegg til MST, og gir eit gjennomsnitt på 1,8 tiltak per person. Dei same ungdommane tok imot i alt 489 tiltak i 2002, som gir eit gjennomsnitt på 2,5 tiltak per barn.

Dei yngste, det vil seia aldersgruppa 10 til 14 år, fekk i gjennomsnitt 1,8 tiltak frå barnevernet. *Økonomisk stønad, besøksheim, støttekontakt og hjelp til fritidsaktivitetar* er dei vanlegaste tiltaka for denne gruppa. Fire av dei 71 ungdommane i aldersgruppa under 15 år (6 prosent) var plasserte utafor heimen, i beredskapsheim, ungdomsheim eller fosterheim, samstundes med at dei var i MST-behandling.

Blant dei eldste tenåringane i MST, dei frå 15 år og over, ei gruppe på i alt 128 ungdommar, låg gjennomsnittet på 1,7 tiltak per person. Det vanlegaste tiltaket for denne gruppa var *økonomisk hjelp*. Ein av sju tok imot slik hjelp. Tiltak som *besøksheim, støttekontakt og hjelp til fritidsaktivitetar* blei også hyppig brukt til dei eldste.

Relativt mange av dei eldste i MST (13 prosent) var plasserte utafor heimen, anten i institusjon, fosterheim eller eigen hybel, medan dei fekk MST-behandling. Dette viser at MST-behandling, eit såkalla *heimebasert tiltak*, også kan nyttast av ungdommar som i ein periode ikkje kan bu heime.

Kategorien *andre tiltak* er den som oftast blir brukt både blant dei yngste og dei eldste tenåringane. Kva som eigentleg skjuler seg bak denne samlekategorien veit vi ikkje, men deltaking i ansvarsgruppe og/eller faste samtalar med tilsette i barnevernet er tiltak som ofte hamnar i denne svarkategorien.

Figur 1 viser at nær halvparten (49 prosent) av ungdommane i MST-behandling berre tok imot eitt tiltak (her MST) frå barnevernet ved utgangen av året, og at kvar tredje ungdom i MST (34 prosent) stod registrert med eitt barneverntiltak i tillegg til MST. 12 prosent av ungdommane stod registrerte med tre ulike tiltak frå barnevernet, og av dei åtte ungdommane som tok imot fire tiltak, stod tre registrerte med plass i ungdomsheim. To personar, som begge budde heime, var registrerte med fem tiltak kvar, og tiltaka i tillegg til MST var her *økonomisk hjelp, hjelp til fritidsaktivitetar, støttekontakt* eller *heimkonsulent*, og *andre tiltak*. Den eine personen som tok imot seks tiltak, stod registrert med følgjande tiltak i tillegg til MST: *økonomisk hjelp, hjelp til fritidsaktivitetar, behandling av barn med særlege opplæringsbehov, hybel og andre tiltak*.

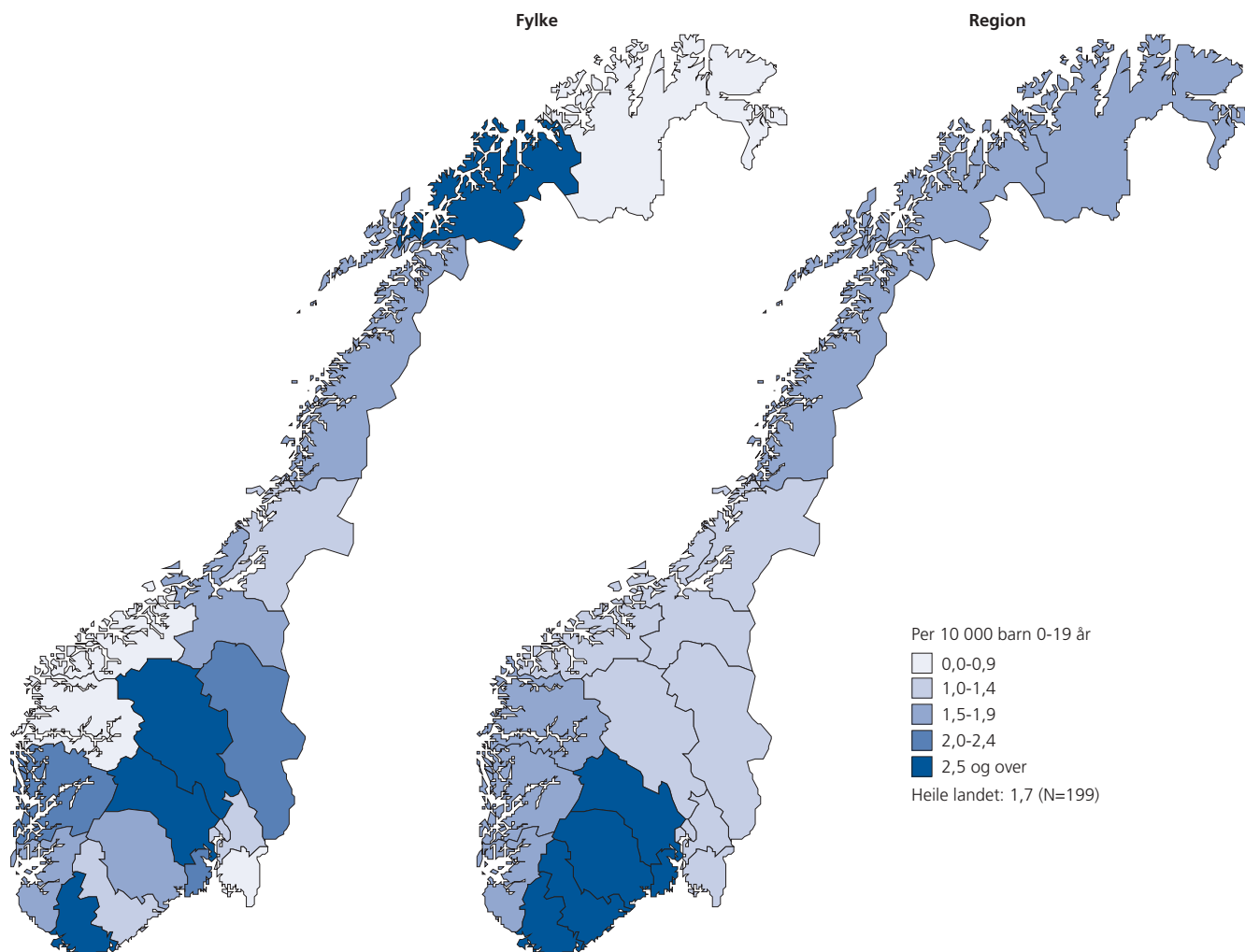
Tabell 2 viser òg kva tiltak ungdommane stod registrerte med i 2002¹¹. I gjennomsnitt tok dei imot 2,5 tiltak i statistikkåret, og dei fleste var kjeningar for barnevernet. Reknar vi med dei som fekk hjelp til *bustad/hybel*, så var det i alt registrert 63 plasseringstiltak i året på dei 199 som fekk MST-behandling ved utgangen av året. Dei fleste plasseringane gjaldt plass i ungdomsheim, beredskapsheim eller fosterheim. For ti av ungdommane hadde det vore aktuelt med to plasseringar utafor heimen siste året.

¹ Hovudregelen er behandling i tre månader, men ein kan etter søknad få forlengja med tre nye månader. MST-behandlarane tek ikkje på seg ansvar for ettervern av klientane.

² UiO har eit forskingsprosjekt der ein i ein randomisert kontrollert studie samanliknar 64 unge i MST med 38 unge som fekk andre tiltak frå fylkesbarnevernet (Christensen 2003). Prosjektet er svært interessant fordi det vil kunne seia oss noko om kva effekt MST-behandlinga har hatt. SSB-statistikken er derimot ikkje eigna til å måle effekten av tiltaket.

³ Grunnen til at ein ikkje fokuserar på barn med MST-tiltak i *løpet av året*, er at det er ei under-rapportering i SSB sin individstatistikk når det gjeld i *løpet av året*-tal. Det viser seg at dei unge er registrerte med tiltak i SSB-statistikken, men ein del står med *andre tiltak* i staden for *MST-tiltak* i løpet av året. Talet på unge i MST-tiltak per 31. desember er derimot grundig sjekka og retta opp, og her samsvarar no individstatistikken med det talet fylkeskommunane har oppgitt.

Figur 2. Barn i MST-tiltak per 10 000 barn 0-19 år, etter fylke og region, per 31. desember 2002

Kjelde: Barnevern 2002, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Ut frå dei mange hjelpetiltaka barneverntenesta bidreg med, sit ein att med eit bilete av MST-klientane som ei gruppe ungdommar med åtferdsproblem, men som klart skil seg ut frå den stigmatiserte gruppa av «verstingane» innafor barnevernet. Sistnemnde gruppe er dei som etter §4-24-vedtak i fylkesnemnda blir plasserte på lukka barnevernsinstitusjonar¹². Dette er ungdommar som fylkesnemnda ser som så farlege for seg sjølv eller omgivnaden, at dei treng å låsast inne for ein periode, anten på eit akutt tvangsvedtak eller for utgreiing i maks fire veker¹³.

MST eit tilbod til alle?

I 2002 hadde Sogn og Fjordane og Finnmark framleis ikkje tilbod om MST-behandling. Ser ein talet på unge i MST-tiltak i høve til talet på barn under 20 år, ligg gjennomsnittet for heile landet på 1,7 per 10 000 barn 0-19 år. Buskerud og Vest-Agder ligg på topp med 3,3 og 2,9. Begge desse fylka vil i framtida høyra til region Sør (sjå fotnote 2), den regionen som hadde flest unge i MST ved utgangen av 2002. To av dei andre fylka i region Sør;

⁴ Staten vil frå 1. januar 2004 overta oppgåvene til det fylkeskommunale barnevernet, og forvaltningsreforma fører til at fem nye regionar (Øst, Sør, Vest, Midt og Nord), pluss Oslo, får ansvaret for å drive og utvikla tenestetilbodet, deriblant MST-tiltaka.

⁵ SSB har to datakjelder: ein individstatistikk som blir samla inn frå kommunane med opplysningar om kvart enkelt barn, og ein summarisk statistikk henta inn frå fylkeskommunane. Ifølgje individstatistikken var det 199 unge i MST-tiltak per 31. desember 2002. Den summariske statistikken frå fylkeskommunane viser 191 unge med tiltak.

⁶ Psykiateren Gustav Jonsson var i mange år leiar av Barnbyn Skå. Han er òg kjent som mannen bak omgrepet *Det sociala arvet* (Jonsson 1969).

⁷ Opplysningane er henta frå Bernadette Christensen sitt foredrag på Sosial- og helsedirektoratet sitt miniseminar om forskning og praksis i sosialtenesta, den 7. april 2003 i Oslo. Tittelen på foredraget var: *Virker multsystemisk terapi i Norge?*

⁸ Opplysningane er ofte mangelfulle og det er nødvendig å henta opplysningar frå SSB si fødelandsfil, slik vi har gjort.

⁹ Innvandrarbefolkninga i Noreg er ikkje ei homogen gruppe. Det dei har til felles er at foreldra ikkje er fødte i Noreg.

¹⁰ Frå og med 2002-årgangen har statistikken 26 tiltakskategoriar som kan kryssast av, og MST er her tiltak 24 i rekkja. Det er dei barneverntiltaka som klienten tok imot per 31. desember 2002 som ligg til grunn i denne framstillinga.

¹¹ Dei tiltak ein ungdom har i løpet av 2002 treng ikkje vera samanfallande i tid med MST-behandlinga. Dette kan vera tiltak den unge hadde før MST starta. Vi ser til dømes at 27 av dei med MST-tiltak per 31. desember har hatt eit opphald i ungdomsheim i 2002, men at berre sju står med tiltaket ungdomsheim ved utgangen av året, som er samtidig med MST-behandlinga.

¹² Lov om barneverntjenester §4-24 opnar for plassering og tilbakehald i institusjon uta eige samtykke. Eit barn som har vist alvorlege åtferdsvanskar; ved alvorleg eller gjenteke kriminalitet, ved vedvarande misbruk av rusmidler, eller på annan måte, kan uta eige samtykke eller samtykke frå den som har foreldreansvaret for barnet, plasserast i ein institusjon for observasjon, undersøking og korttidsbehandling i opptil fire veker ...

¹³ I Noreg har vi tre lukka barnevernsinstitusjonar der Barnevernets utviklingscenter (BUS) i Oslo er den største. Her kjem barn og ungdom med alvorlege åtferdsproblem i aldersgruppa 12 til 18 år.

¹⁴ Noregs forskningsråd arrangerte hausten 1997 ein ekspertkonferanse om tilbod til barn og unge som er spesielt vanskelege og utagerande.

¹⁵ Ifølgje SSB sin barnevernstatistikk for 2002 hadde 26 354 barn tiltak frå barnevernet ved utgangen av 2002 (sjå <http://www.ssb.no/emner/03/03/10/barneverng>).

¹⁶ Døgnprisen ligg ifølgje Berandette Christensen (2003) på rundt 800 kroner, det vil seia i underkant av 300 000 kroner per år. Til samanlikning var gjennomsnittsprisen på ein institusjonsplass i 2001 på 1 200 000 kroner per år (Statistisk sentralbyrå, 2002, <http://www.ssb.no/emner/03/03/10/barneverni>).

Referansar

Christensen, Bernadette (2003): *Virker multi-systemisk terapi i Norge?* Foredrag på Sosial- og helsedirektoratet sitt miniseminar «Mind The Gap» om forskning og praksis i sosialtenesta, den 7. april 2003 i Oslo.

Jonsson, Gustav (1977): *Flickor på glid: en studie i kvinnoförakt*. Stockholm. Tidens förlag.

Lundström, Tommy og Marie Sallnäs (2003): *Klass, kön och etnicitet i den sociala barnvården*. Socialvetenskaplig tidskrift nr 2-3, 2003.

Statistisk sentralbyrå (2003): *Barnevern 2002*.

St.meld. nr. 40 (2001-2002): *Om barne- og ungdomsvernet*.

Vestfold og Telemark, ligg òg klart over landsgjennomsnittet, medan Aust-Agder hadde relativt få ungdommar i MST-behandling.

Regionane Vest og Nord ligg begge likt med landsgjennomsnittet. Eit kjenneteikn ved begge desse regionane er at eitt av fylka står uta MST-tilbod. I regionane Øst og Midt, som begge samla sett har få unge i MST i høve til folketalet, finn ein store skilnader mellom fylka. I region Øst ligg Oppland og Hedmark klart over landsgjennomsnittet, medan Østfold ser ut til berre å vere i startgropa når det gjeld utbygginga av MST-tilbodet. Oslo hadde færrest unge i MST i høve til barnebefolkninga under 20 år.

Sluttkommentar

Ei ekspertgruppe som på slutten av 1990-talet såg på behandlingstiltak til barn og unge med åtferdsproblem¹⁴, konkluderte med at institusjonstilbod aleine ikkje eignar seg for desse ungdommane. Tilrådinga deira var at ein i tillegg må satse intensivt på tiltak der ulike delar av hjelpeapparatet blir dregne inn saman med familie, skule, arbeidsliv og fritidsmiljø (St.meld. nr. 40 2001-2002:136).

Dagens MST-tilbod blei svaret: Behandling i heimemiljøet som er like intensiv som institusjonsbehandling. Langt dei fleste av ungdommane i MST trong inga plassering utafor heimen, men ein av ti sto registrert med plasseringstiltak ved utgangen av året. Som tidlegare nemnt må vi ikkje forveksla ungdommane i MST med dei såkalla «verstingane» i barnevernet, der tilbodet om plass i ein lukka barnevernsinstitusjon krev tvangsvedtak i fylkesnemnda (jf. BVL §4-24).

Vi kan fastslå at MST-tilbodet framleis berre er i startgropa, og at tilbodet i utgangspunktet ikkje er meint som eit alternativ for alle unge med åtferdsproblem. Det blir stilt fleire strenge krav før MST-behandling er aktuelt, mellom anna at ungdommen ikkje er psykotisk, at han/ho har ein omsorgsperson, og at omsorgssvikt ikkje er skuld i problema, men i utgangspunktet er eit åtferdsproblem. Mange unge med åtferdsproblem vil av den grunn falla utafor MST-tilbodet.

Eit situasjonsbilete henta frå barnevernstatistikken viser at det var få i MST-behandling samanlikna med talet på barn og unge i fosterheim og i institusjon ved utgangen av 2002. Av 26 350 med tiltak¹⁵ (Statistisk sentralbyrå 2003) hadde 24 prosent plass i fosterheim, 7 prosent hadde institusjonsplass og berre ein liten promille fekk MST-behandling. Ein snuoperasjon innafor barnevernet frå dyre institusjonsplassar eller bruk av fosterheim til intensiv behandling i heimemiljøet, er med andre ord ein lang veg å gå. Ein treng òg utdanna MST-terapeutar for å koma i gang. Sidan MST-behandling er mykje billigare enn ein plass i behandlingsinstitusjon¹⁶, og fordi vi no opplever ein kvass kritikk både av institusjonsomsorg og fosterheimar på grunn av manglande tilsyn, kan ein «snuoperasjon» likevel få ekstra drahjelp.

Den nye registreringa av MST i barnevernstatistikken vil gjera oss i stand til å følgja utviklinga over tid. Det er likevel den varsla forskingsrapporten, som kan seia oss noko om effekten av MST-behandlinga, som blir avgjerande for kva plass MST skal få i eit samla behandlingstilbod til unge med åtferdsproblem.

Den kjønnsdelte arbeidsmarknaden

Noreg blir i internasjonal samanheng ofte rekna for å vere på likestillingstoppen (Vikan 2002). Kvinnene nærmar seg mennene sitt sysselsettingsnivå. Men Noreg har framleis ein svært kjønnsdelt arbeidsmarknad. Statistikken viser systematiske skilnader mellom menn og kvinner. Kvinner jobbar i større grad innanfor det offentlege, innanfor helse og omsorg og i mindre grad i leiaryrke enn menn.

Vi vil i denne artikkelen sjå nærare på kva statistikken kan vise om den norske arbeidsmarknaden. Vi skal her særskilt fokusere på kvinner og menn som er i jobb, det vil seie dei sysselsette, og på korleis ting har endra seg dei siste 10-30 åra.

Stadig fleire kvinner er sysselsette

Det å vere i jobb og ha si eiga inntektskjelde har vore viktige kampsaker i kvinnesaksarbeidet. På dette området ser det ut til at Noreg har komme langt. Medan 44 prosent av kvinnene var i jobb i 1972, var delen i 2002 oppe i 67 prosent. Til samanlikning gjekk sysselsettinga for menn ned frå 77 til 74 prosent i same periode. Sysselsetjingsutviklinga for menn har vore sterkt påverka av konjunktursvingingane i denne perioden, medan dette så å seie ikkje har hatt nokon effekt for kvinnene si deltaking i arbeidslivet.

Sysselsetjinga blant kvinner har auka så godt som i alle aldersgrupper, men svært mykje av utjamninga mellom kjønna kjem av mødrene sitt inntog på arbeidsmarknaden, særleg gjennom 1980- og 1990-åra (Kjeldstad 1998). Vi har her sett særskilt på 1980 og 2002. Særleg ser det ut til at kvinner med yngste barn under 3 år, i større grad jobbar i dag enn tidlegare. Men, ikkje overraskande, så jobbar kvinner med eitt barn i større grad enn kvinner med fleire barn.

Dette viser at det er fullt mogleg å kombinere familieliv med det å vere i jobb også for kvinner. Velferdsordningar som fødselspermisjon, og den gradvise overføringa av omsorgsoppgåver frå den private familiesfæren til det offentlege, har gjort dette mogleg i større grad enn det var tidlegare. Vi skal seinare sjå at kvinner også har gått inn i nettopp omsorgsyrka.

Kvinner oppgjev også å bruke mindre tid på hushaldsarbeid i dag enn for 30 år sidan, medan menn oppgjev å bruke meir. Tal frå tidsbruksundersøkinga viser at kvinner framleis brukar i snitt over ein time meir om dagen til hushaldsarbeid (omfattar husarbeid, omsorgsarbeid, vedlikehaldsarbeid og kjøp av varer og tenester) (Statistisk sentralbyrå 2002).

... men kvinner jobbar mindre enn menn

Heile fire av ti kvinner har arbeidsavtalar som inneber at dei jobbar i deltidstillingar. Berre ein av ti menn gjer det same. Så sjølv om sysselsetjinga blant kvinner har auka kraftig og nærmar seg mennene sitt nivå, har kvinner likevel kortare arbeidstid enn menn. Kvinner jobba i snitt 30,5 timar i veka i 2002, medan menn jobba 38,4 timar, altså jobba menn om lag åtte timar meir enn kvinner. I perioden 1980 til 2002 har skilnaden på kvinners og menns arbeidstid blitt redusert. Kvinner jobbar i snitt i overkant av ein

---

Inger Håland og
Gunnlaug Daugstad

Omgrep og datagrunnlag

Sysselsette er personar i alderen 16-74 år som utførte inntektsgevande arbeid på minst ein time i veka under søkinga blei gjennomført, samt personar som har eit slikt arbeid, men var mellombels fråverande på grunn av sjukdom, ferie, lønna permisjon og liknande. Personar som er inne på førstegongs militær- eller sivilteneste blir også rekna som sysselsette.

Den sentrale kjelda for arbeidsmarknadsstatistikken er *arbeidskraftundersøkingane* (AKU). Dette er kvartalsvise intervjuundersøkingar av eit utval på 24 000 personar i alderen 16-74 år. AKU gjev informasjon om tilstanden og utviklinga i arbeidsmarknaden, og skal tene som grunnlag for prognoser og utgreiningar om arbeidsmarknaden.

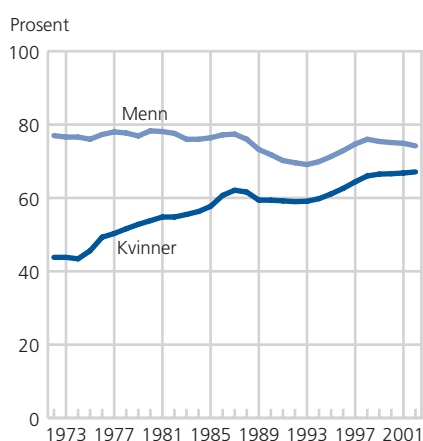
Inger Håland er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk (inger.haaland@ssb.no).

Gunnlaug Daugstad er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (gunnlaug.daugstad@ssb.no).

Deltid/heiltid

Deltid utgjør 1-32 timar, medan heiltid er 37 timar eller meir. Til heiltid rek-
nast yrke der heiltid er mindre enn
37 timar, som til dømes sjukepleiarar,
oljearbeidarar og sjøfolk.

**Figur 1. Sysselsatte kvinner og menn
16-74 år. 1972-2002. Prosent**

Kjelde: Arbeidskraftundersøkingar.

time meir i dag enn i 1980. Menn jobbar i snitt 1,5 timar mindre i dag enn i 1980.

Naturleg nok er det dei yngste og eldste kvinnene og mennene som jobbar minst. Både kvinner og menn jobbar mest i alderen då dei aller fleste også får barn. Frå 1980 har delen menn som jobbar deltid vore stabil, medan kvinnedelen har gått ned frå fem av ti til fire av ti. Det vil seie at delen kvinner som jobbar heiltid, er aukande.

Unge vaksne kvinner (20-24 år) og eldre kvinner (55-74 år) jobbar mest deltid. Interessant er det å sjå at det på same tid har vore ein nedgang i deltidsarbeidande kvinner i småbarnsalderen (25-39 år). Menn i alderen 25-54 år jobbar minst deltid av alle menn.

Som tidlegare nemnt, kjem svært mykje av utjamninga i sysselsetjinga mellom kjønna av mødrene sitt inntog på arbeidsmarknaden. Det er også rimeleg å tru at mange kvinner med små barn jobbar deltid. Vi har her sett særskilt på 1989 og 2002. I denne perioden har sysselsetjinga blant kvinner auka frå 60 til 67 prosent. I same periode har det vore ein nedgang i kvinner med barn som jobbar deltid. I 2002 jobba 45 prosent av alle kvinner med barn deltid, og halvparten av kvinnene med to barn eller fleire. I 1989 var 57 prosent av småbarnsmødrene deltidssysselsette. I 2002 var det også færre kvinner med barn under 2 år som jobba deltid enn kvinner med eldre barn. Dette viser at det har blitt meir vanleg for småbarnsmødrer å kombinere morsrolla med å vere i full jobb.

Samtidig som det har blitt fleire kvinner som er i jobb og som jobbar deltid, har barnehagedekninga for småbarn 1-2 år auka frå 7 prosent i 1980 til 40 prosent i 2002. Men i den same perioden har det vore ein nedgang i delen heildagsplassar (33 timar i veka eller meir) for barn i denne alderen (Statistisk sentralbyrå 2003b).

Horisontal arbeidsdeling

På tross av at kvinner har hatt ein sterk auke i sysselsetjinga dei siste tiåra, er det framleis store skilnader når det kjem til kva næring kvinner og menn jobbar innanfor. Ein kan beskrive arbeidsdelinga på arbeidsmarknaden mel-

Tabell 1. Sysselsatte kvinner i deltid med barn under 16 år og alder på yngste barn. 1989, 1992, 1996 og 2002. Prosent

	1989	1992	1996	2002
Kvinner med barn i alt	57	53	50	45
1 barn i alt	49	46	44	38
0-2 år	44	36	37	32
3-6 år	53	45	44	44
7-10 år	56	50	48	38
11-15 år	49	51	47	40
2 barn eller fleire	64	60	56	50
0-2 år	65	56	50	46
3-6 år	67	64	59	54
7-10 år	62	63	57	51
11-15 år	55	53	53	45

Kjelde: Arbeidskraftundersøkingane.

Tabell 2. Del sysselsatte kvinner, etter næring. 2002. Prosent

Næring	Prosent kvinner
01-05 Jordbruk, skogbruk og fiske	23
11 Olje- og gassutvinning	16
12-37 Industri og bergverksdrift	26
40-41 Kraft- og vassforsyning	20
45 Bygginge- og anleggsverksemd	8
50-55 Varehandel, hotell- og restaurantverksemd	51
60-64 Transport og kommunikasjon	28
65-67 Finansiell tenesteyting og forsikring	49
70-74 Eigeomsdrift, forretningsmessig tenesteyting og utleigeverksemd	38
75 Offentleg administrasjon og forsvar, sosialforsikring	46
80 Undervisning	64
85 Helse- og sosialtenester	83
90-99 Andre sosial og personlege tenester	54

Kjelde: Arbeidskraftundersøkingane.

lom kvinner og menn som *horisontal*. Det vil seie at kvinner og menn i stor grad jobbar innanfor ulike næringer. Kvinner dominerer innanfor omsorg, og menn er i klart fleirtal innanfor industri, oljeutvinning og bygg- og anleggsverksemd. Tabell 2 viser delen kvinner innanfor dei ulike næringane. Heile åtte av ti som jobbar innanfor helsetenester og sosiale tenester er kvinner. Halvparten av desse jobbar deltid. Dette er også den næringa som har flest sysselsette. Også i undervisning er delen kvinner høg, og i varehandel, hotell og restaurant er det også ei viss overvekt av kvinner. Innanfor jordbruk, olje- og gassutvinning og industri er det framleis mange fleire menn enn kvinner som jobbar.

Endringane i den horisontale arbeidsdelinga skjer sakte. Vi kan ikkje her gi noko svar på kvifor ein finn kvinner og menn innanfor ulike næringer. Men ein kan stadfeste at kjønnskiljet heller ikkje ser ut til å bli særleg mindre, om ein ser på utdanningsvala i både vidaregåande opplæring og i høgare utdanning (Statistisk sentralbyrå 2003c).

I vidaregåande opplæring er det framleis eit klart skilje mellom kva studieretningar gutar og jenter vel. Jenter vel i større grad enn gutar allmennfaglege studieretningar (studieførebuande), og helse- og sosialfag, formgjevingsfag. Tekniske og mekaniske fag og byggfag er det klart fleire gutar som vel. Dette er studieretningar som fører fram til handverksfag og arbeid i industri, bygg og anlegg og liknande. Det skjer altså tidleg ei ekskludering av framtidige yrkeskarrierar.

Det same ser ein på universitets- og høgskolenivå. På universiteta og høgskolane er det i dag seks av ti studentar som er kvinner. Men val av fagfelt er tradisjonelt. Heile åtte av ti studentar ved lærarutdanningar og utdanningar i pedagogikk, er kvinner. Det same ved helse-, sosial- og idrettsfag. Tilsvarende er sju av ti studentar ved naturvitenskaplege fag, handverksfag og tekniske fag, menn. Andre fag er igjen meir nøytrale, til dømes økonomiske og administrative fag.

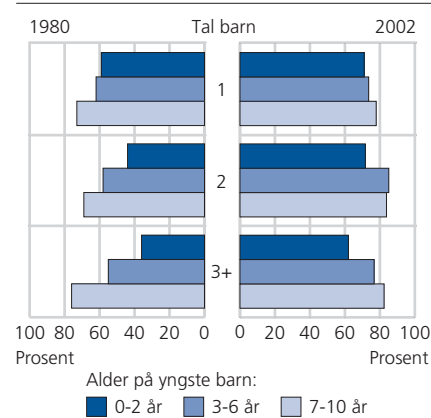
Utdanningsmønsteret viser seg sjølvstøtt også blant dei som er i jobb i dag. Få av dei sysselsette i dag har berre grunnskole, noko som må bli sett i samanheng med at utdanningsnivået i befolkninga elles er stigande. Om vi ser på kva utdanning dei som er i jobb i dag har, ser vi at heile 40 prosent av mennene har naturvitenskaplege fag, handverksfag og tekniske fag, mot 7 prosent av kvinnene. Av dei sysselsette kvinnene har over 22 prosent helse-, sosial- og idrettsfag.

Ein kan spørje seg om det er det kjønnsdelte utdanningssystemet som skaper den kjønnsdelte arbeidsmarknaden, eller om den kjønnsdelte arbeidsmarknaden som skaper mønsteret i utdanningssystemet. I alle fall er det ingen dramatiske endringar i sikte.

Vertikal arbeidsdeling

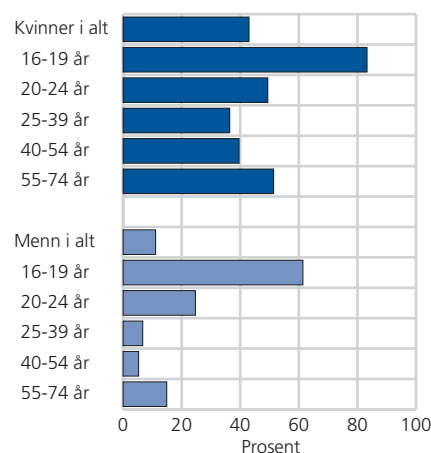
Ein kan også beskrive kjønnskiljet i arbeidsmarknaden som *vertikalt* med omsyn til kva yrke kvinner og menn har. Ser vi på delen kvinner og menn i dei ulike hovudyrkeskategoriane, ser vi igjen at det er store skilnader mellom kva yrke vi finn kvinner og menn. Langt fleire menn enn kvinner er i leiarsjiktet. Flest kvinner finn vi i 2002 innanfor kontoryrke og sal- og serviceyrke. Flest menn finn vi i handverksyrke, operatørar/sjåførar, primærnæringsyrke og leiaryrke.

Figur 2. Sysselsette kvinner med barn 10 år og yngre, etter alderen på yngste barn i prosent av kvinner i alt i same gruppe. 1980 og 2002

Kjelde: Arbeidskraftundersøkinga 1980 og 2002. Oppsett etter Vikan 2001.

Figur 3. Deltidssysselsette etter alder og kjønn. 2002. Prosent

Kjelde: Arbeidskraftundersøkinga 2002.

Fag	Kvinner	Menn
Allmenne fag	29	25
Humanistiske og estetiske fag	7	4
Lærarutdanningar og utdanningar i pedagogikk	9	3
Samfunnsfag og juridiske fag	3	3
Økonomiske og administrative fag	18	11
Naturvitenskaplege fag, handverksfag og tekniske fag	7	41
Helse-, sosial og idrettsfag	22	3
Primærnæringsfag	1	3
Samferdsels- og sikringsfag	4	5
Uoppgitt fagfelt	1	1

Kjelde: Arbeidskraftundersøkinga.

Yrkesgruppe	2000		2001		2002	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Leiaryrke	24	76	26	74	28	72
Akademiske yrke	42	58	41	59	42	58
Høgskoleyrke	52	48	52	48	53	48
Kontoryrke	70	30	69	31	68	32
Sals- og serviceyrke	71	29	73	27	73	27
Bønder, fiskarar o.l.	26	74	24	76	23	75
Handverkarar	9	91	8	92	8	93
Operatørar, sjåførar o.l.	16	84	17	83	17	82
Andre yrke	60	40	60	40	60	40

Kjelde: Arbeidskraftundersøkinga.

I desse "grove" yrkesgruppene skjuler det seg klare manns- og kvinneyrke. Det er til dømes store skilnader innanfor det som blir kalla høgskoleyrke.

Kvinneyrke og mannsyrke

Det finst altså klare mannsyrke og kvinneyrke. Vi har her sett på utviklinga i kjønnsbalansen i nokre utvalde yrkesgrupper dei siste 20 åra, frå 1982 til 2002. Sidan 1982 har sysselsetjinga auka med 17 prosent. Tre fjerdedelar av denne auken har kvinnene stått for. Men har dette påverka kjønnsbalansen i nokon av dei mest "typiske" kvinne- og mannsyrka?

Innanfor det som blir gruppert som høgskoleyrke i tabell 4, finn vi både sjukepleiarar, grunnskolelærarar, førskolelærarar og ingeniørar. Sjukepleiarar hadde så å seie identisk fordeling på begge tidspunkta, medan kvinner forsterkar sin posisjon som grunnskolelærarar. Når det gjeld førskolelærarar, har det vore ein kraftig vekst i dette yrket dei siste 20 åra, frå 6 000 til 12 000. Det vil seie at nokon fleire menn har vald dette yrket slik at det har blitt synleg i statistikken. Det har også blitt nokon fleire kvinner som er ingeniørar.

Få kvinnelege leiarar

Når det gjeld bedriftsleiarar, har delen kvinner auka synleg dei siste 20 åra. Men det er problematisk å gruppere leiaryrka for å få fram tal ein kan samanlikne. Standarden for yrkesklassifiseringa som blei nytta i 1982 gruperte færre yrke til leiaryrka enn det som er tilfellet i dagens standard. Men det er likevel grunn til å tru at kvinnene sitt inntog på arbeidsmarknaden også har ført til auka representasjon i leiinga. Spørsmålet om kvinner og leiing har fått stor merksemd i den offentlege debatten. Berre 10 prosent av dei administrerande direktørane i dei større bedriftene er kvinner. Men tek vi med leiarar av småbedrifter, med færre enn ti tilsette, aukar delen kvinnelege leiarar til 19 prosent. Dei fleste leiarane av småbedrifter finn vi i varehandelen, og det er også her delen kvinnelege sysselsette er høgast. For å bli klassifisert som leiar, må ein person utøve administrativ leiing og bruke minst halvparten av arbeidstida si på desse oppgåvene.

... men kvar tredje mellomleiar er kvinne

I motsetning til småbedrifter, med berre ein leiar, har dei større bedriftene eit hierarki av leiarar. Administrerande direktørar har gjerne fleire leiarar under seg. Kvinner gjer seg langt meir gjeldande blant mellomleiarane enn i toppleiinga, og kvar tredje mellomleiar er kvinne (jamfør Håland og Glad 2003).

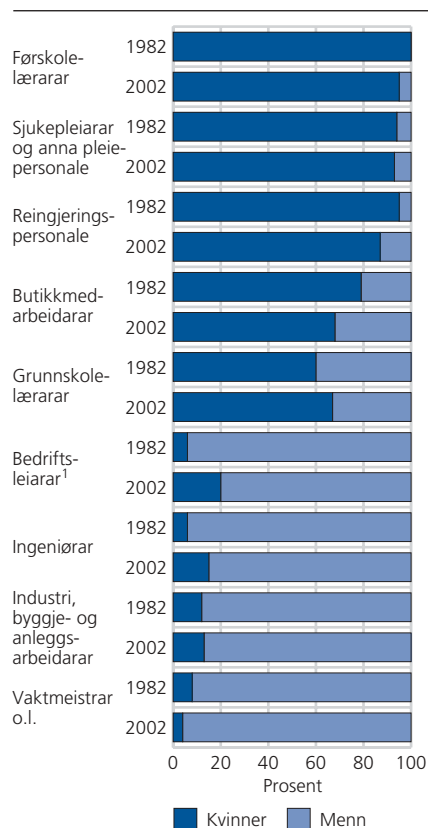
Også på mellomleiar nivå finn vi at det er store skilnader på kvinne- og mannsrepresentasjonen innanfor ulike næringar. Kvinner er i større grad leiarar innanfor undervisning og helsesektor, varehandel, hotell og restaurant og offentleg administrasjon.

Mangelen på kvinnelege leiarar er kanskje eit teikn på at det er eit systematisk kjønnshierarki innanfor arbeidslivet som heile (jamfør Solheim og Ellingsæter 2003). At vi finn mange kvinnelege leiarar innanfor dei sektorane der det er mange kvinner tilsette, kan komme av at det her er eit naturleg rekrutteringsgrunnlag. Innanfor industri etc. er det tilsvarende få kvinner tilsette, og dermed eit dårlegare rekrutteringsgrunnlag til leiarstillingar.

Kvinnelege leiarar jobbar mindre deltid enn kvinner i andre yrke

Arbeidsmønsteret til kvinner i leiaryrke liknar meir på arbeidsmønsteret til menn enn til kvinner elles. Medan vi har sett at fire av ti kvinner jobbar deltid, gjer berre ei av ti kvinnelege leiarar det. Sidan så få kvinnelege leiarar jobbar deltid, blir også skilnaden på avtalt arbeidstid og utført arbeidstid langt mindre mellom kvinner og menn i leiaryrke enn mellom kvinner og

Figur 4. Sysselsette kvinner og menn i utvalde yrkesgrupper. 1982 og 2002. Prosent

¹ Tala er ikkje heilt samanliknbare.

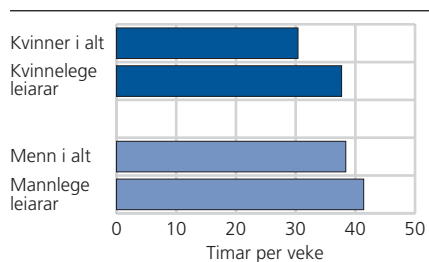
Kjelde: Arbeidskraftundersøkingane 1982 og 2002. Oppsett etter Vikan 2001.

Tabell 5. Kvinnelege mellomleiarar i alt og fordelt på næring. 2002. Absolutte tal og prosent

	I alt	Del kvinner
Mellomleiarar i alt	118 000	32
Mellomleiarar i industrien	12 000	8
Mellomleiarar i varehandel, hotell og restaurant	13 000	38
Mellomleiarar i finansiell tenesteyting	10 000	25
Mellomleiarar i offentleg administrasjon	13 000	35
Mellomleiarar i undervisning, helse- og sosialtenester	16 000	62

Kjelde: Arbeidskraftundersøkinga.

Figur 5. Utført arbeidstid, kvinner i alt, kvinnelege leiarar, menn i alt, mannlige leiarar. 2002. Timar

Kjelde: Arbeidskraftundersøkinga 2002.

menn generelt. Kvinnelege leiarar har avtale om å jobbe 37 timar i veka, det vil seie om lag tre timar mindre enn mannlige leiarar.

Menn jobbar meir enn kvinner

I snitt har kvinner ei avtalt arbeidstid på sju timar mindre per veke enn snittet for menn. I arbeidsmaknadsstatistikken blir det skilt mellom den avtalte arbeidstida og den faktiske arbeidstida som ein person jobbar. Kvinner i alt arbeider i snitt om lag 25 minutt mindre i veka enn avtalt arbeidstid og menn om lag 30 minutt meir enn avtalt. Dette kjem av at menn jobbar meir overtid enn kvinner og at kvinner har større fråvere enn menn.

Når det gjeld utført arbeidstid, arbeider kvinner i leiaryrker i underkant av ein time meir enn avtalt per dag, medan menn i tilsvarende stillingar jobbar i overkant av ein time meir enn avtalt.

Flest kvinner innanfor offentleg sektor

Ein klar skilnad i menn og kvinner sitt arbeidsmønster, er at kvinner i langt større grad enn menn jobbar i offentleg sektor. Tilsvarende jobbar menn i større grad enn kvinner i privat sektor. Ein kan stille spørsmål ved kvar verdiskapinga i arbeidslivet føregår. Privat næringsliv blir gjerne knytt til produksjon og marknad medan det offentlege står for reproduksjon og omsorg. Om det er dette som er hovudgrunnen til at kvinner si lønn i snitt tilsvarte berre 83 prosent av mennene si lønn i 2002, er vanskeleg å seie (Statistisk sentralbyrå 2003a). For også når vi går inn i dei ulike næringane tener menn i snitt meir enn kvinner. Det er ei generell oppfatning av at det er meir pengar å hente innanfor privat næringsliv enn innanfor det offentlege. I alle fall når det gjeld yrke for personar med høgare utdanning er dette ein tendens. Vi finn også næringar med låg lønn innanfor privat sektor. Dette er til dømes dei mest kvinnedominerte næringane, som varehandel og hotell- og restaurantverksemd.

På den andre sida gjev kanskje offentleg sektor sikrere permisjonar og velferdsordningar. Vidare er det innanfor visse yrke i offentleg sektor vanleg å jobbe deltid. For dei som er opptekne av ei karriereutvikling, kan timar på jobben vere eit mål på innsats og eit viktig steg vidare.

Tabell 6. Sysselsette kvinner og menn, etter yrke innanfor privat/offentleg sektor. 2002. Prosent

Yrkesgruppe	Privat sektor		Offentleg sektor	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
I alt	52	79	48	20
Leiaryrke	65	82	35	18
Akademiske yrke	31	60	69	40
Høgskoleyrke	39	73	61	27
Kontoryrke	67	78	32	22
Sals- og serviceyrke	52	71	48	29
Bønder, fiskarar o.l.	100	98	0	2
Handverkarar	84	94	11	6
Operatørar, sjåførar o.l.	93	94	7	6
Andre yrke	60	58	39	41

Kjelde: Arbeidskraftundersøkinga.

Offentleg tenesteyting utgjer i stor grad det som blir oppfatta som "kvinnearbeidsplassar". Behovet for offentlege helsetenester, undervisning og omsorg er på kort sikt lite påverka av konjunktursvingingar. Derfor har også kvinner vore noko meir skjerma mot nedgangskonjunkturen på arbeidsmarknaden. Det ser også ut til at den auka arbeidsløysa dei siste åra har gått mindre ut over kvinner enn menn.

Avsluttande kommentar

Skilnaden mellom kvinner og menn si yrkesdeltaking har aldri før vore lågare. Gjennom at omsorg for barn og eldre har blitt eit offentleg ansvar, har også kvinner komme meir i inntektsgevande arbeid. Men fleire kvinner enn menn jobbar deltid. Samstundes ser vi at det er færre kvinner med små barn som jobbar deltid i dag enn tidlegare. Dette må innebere at det har blitt fleire som klarar å kombinere familieliv og arbeid.

Arbeidsmarknaden er likevel kjønnsdelt. Vi finn kvinner og menn innanfor ulike næringer og innanfor ulike yrke. I tillegg ser vi at langt fleire menn enn kvinner jobbar på den private arbeidsmarknaden. Dette har samanheng med at kvinner i større grad enn menn er sysselsatte innanfor administrasjon, omsorg (helsevesen, barnehage) og i undervisning, og at dette er store næringer i det offentlege. Dette gjer også at kvinner jobbar i mindre konjunkturavhengige jobbar enn menn.

Kjønnssegregering innanfor arbeidsmarknaden er kanskje eit tema som ikkje blir reflektert over, og nærmast er ein "naturleg" tilstand. Mekanisma- ne som ligg bak held seg diffuse. Endringar i arbeidsmarknaden skjer sakte. Utdanningsstatistikken viser også at elevar og studentar i stor grad følgjer det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret i sine utdanningsval. I den grad det er endringar, er tendensen større til at kvinner går inn i mannsdominerte yrke (og utdanningar), enn omvendt.

Ein skal også vere klar over at det er skilnader mellom kvinner og mellom menn som er i yrkeslivet (jamfør Solheim og Ellingsæter 2003). Kvinner og menn er ikkje homogene grupper. Kvinner, som menn, er innanfor heile spekteret av yrke. Kvinner har, som menn, tilgang til leiarposisjonar, men vi finn også kvinner og menn som er "på golvet". I den samanhengen kan ein kanskje snakke om at også sosial bakgrunn, eller "klasse", saman med kjønn også "deler" arbeidsmarknaden. Dette synleggjer at det er komplekse årsaksamanhengar til at arbeidsmarknaden er så kjønnsdelt som den er.

Tendensen er større til at kvinner går inn i mannsdominerte yrke (og utdanningar), enn omvendt.

Referansar

Håland, Inger og Kristin Glad (2003): *Kun en av ti toppledere er kvinne*, <http://www.ssb.no/vis/magasinet>.

Kjeldstad, Randi (1998): *Kvinner og menn 1998: Hvor likestilte er vi?* *Samfunnspeilet* 5/1998.

Solheim, Jorunn og Anne Lise Ellingsæter (2003): *Den usynlige hånd. Kjønnspektet og moderne arbeidsliv*. Oslo: Gyldendal akademisk forlag.

Statistisk sentralbyrå (2002): *Tidsbruksundersøkelsen 1971-2000*. <http://www.ssb.no/emner/00/02/20/tidsbruk/>.

Statistisk sentralbyrå (2003a): *Lønnsstatistikk. Heltidsekvivalenter. 1997-2002*. <http://www.ssb.no/emner/06/05/lonnansatt/>.

Statistisk sentralbyrå (2003b): *Sosiale indikatorer, Samfunnspeilet* 4/2003.

Statistisk sentralbyrå (2003c): *Utdanningsstatistikk*. <http://www.ssb.no/emner/04/02/>.

Vikan, Stein Terje (2001): *Kvinner og menn i Norge 2000*, Statistiske analyser 43, Statistisk sentralbyrå.

Vikan, Stein Terje (2002): *Noreg - verdensmeister i likestilling. Samfunnspeilet* 1/2002.

God helse og utdanning holder unge eldre i arbeidslivet

Under halvparten av befolkningen i alderen 62-66 år er i arbeid. De siste 30 åra har den tiden unge eldre bruker til inntektsarbeid gått ned med en tredel. Denne nedgangen gjelder kun menn. Blant de sysselsatte kvinnene har arbeidsdagen blitt betydelig lengre. Færre i denne aldersgruppen er altså i arbeid, men de som arbeider bruker mer tid på dette enn tidligere. De som fortsatt er i yrkeslivet, har høyere utdanning enn de som ikke lenger er i yrkeslivet. Det er også mindre sykkelighet blant dem som er sysselsatt. Unge eldre har fått mer fritid. En stor del av denne ekstra fritiden bruker de til TV-seing, særlig de som ikke er i arbeid.

De som er i alderen 62-66 år, eller det vi her kaller unge eldre, er ved slutten av sin yrkesaktive del av livet. En stor del har allerede forlatt arbeidslivet, andre henger fortsatt med. De som har sluttet har gjort det av ulike grunner. Noen har valgt det frivillig, dels på grunn av en økonomisk tilfredsstillende kompensasjon slik som avtalefestet pensjonsordning (AFP). Andre har blitt utstøtt nettopp på grunn av sin alder. Noen har ikke fysisk eller psykisk styrke til å fortsette i arbeidslivet lenger. Andre har av samme grunn aldri virkelig vært i arbeidslivet.

I denne artikkelen skal vi se nærmere på denne aldersgruppen, og særlig legge vekt på å få fram likheter og ulikheter mellom de som fremdeles er sysselsatte i denne gruppen, og de som ikke lenger er det. Vi skal også se på hvilke endringer som har skjedd med denne gruppen de siste årtiene. Dataene er hentet fra Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelser de siste 30 åra, særlig den siste, som ble gjennomført i 2000.

Under halve befolkningen i arbeid i 60-årsalderen

I aldersgruppen 62-66 år er det 43 prosent som er aktive i arbeidslivet, altså godt under halvparten av befolkningen i aldersgruppen. Andelen er noe høyere blant menn enn kvinner. Sammenlignet med andre land i Europa er dette likevel ikke spesielt lave tall. Arbeidskraftundersøkelsen i Norge, sammenlignet med tilsvarende statistikk i andre europeiske land, viser at det bare er Island som har en betydelig høyere andel sysselsatte i aldersgruppen 60-64 år enn Norge.

Omtrent en av tre sysselsatte unge eldre var deltidsansatte i 1971, det vil si at de arbeidet under 30 timer per uke i sitt hovedyrke. Andelen sank noe til 25 prosent i 1980. Den gikk deretter opp til 28 prosent i 1990, og videre opp til 34 prosent i 2000. Andelen i deltidsarbeid i denne gruppen har altså ikke vært høyere enn nå på de siste 30 åra. For kvinnenes del har det vært en nokså jevn nedgang i andelen deltidsansatte i denne perioden. At vi har hatt en økning i andel deltidsansatte generelt, skyldes derfor økningen blant menn.

Odd Frank Vaage

Artikkelen er et utdrag av rapporten: "Yrkesliv eller pensjonisttilværelse. Levekår og tidsbruk i aldersgruppen 62-66 år." Rapporter 2003/18, Statistisk sentralbyrå 2003. Grunnlagsmaterialet er i hovedsak hentet fra Tidsbruksundersøkelsen 2000. Rapporten er utført på oppdrag fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet.

Odd Frank Vaage er senior statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (odd.vaage@ssb.no).

Noe lavere arbeidstid blant unge eldre

En annen måte å måle arbeidstid på er å se på antall timer som brukes til dette per uke. Blant dem som er sysselsatte, er det noe lavere arbeidstid blant de unge eldre enn blant den voksne befolkningen generelt. Dette gjelder særlig menn. Kvinner i denne aldersgruppen har om lag samme arbeidstid per uke som yngre kvinner.

Unge eldre kommer godt ut økonomisk

De unge eldres gjennomsnittlige personinntekt etter skatt er noe lavere enn for den voksne befolkningen generelt og for personer i alderen 55-61 år. En viktig årsak til at inntekten er lavere, er at en mindre del av de unge eldre er sysselsatte i forhold til hele befolkningen i yrkesaktiv alder. Splitter vi derimot opp og ser på sysselsatte og ikke-sysselsatte, kommer aldersgruppen 62-66 år bedre ut enn de andre gruppene. Stort sett ligger de unge eldre over gjennomsnittet for befolkningen i yrkesaktiv alder også når det gjelder husholdningsinntekt, når man tar hensyn til husholdningsstørrelse.

Flere akademikere blant dem som fortsatt er sysselsatte

Det er ikke tilfeldig hvem som faller ut av yrkeslivet før begynnelsen av 60-årsalderen og hvem som fortsetter i arbeid etter dette. Blant dem som fortsatt er sysselsatte i alderen 62-66 år, er 34 prosent enten ledere, politikere eller har et yrke som krever høyere akademisk utdanning. Blant dem som tidligere har vært sysselsatte, men ikke er i arbeid lenger, er det bare 17 prosent som har tilhørt disse yrkesgruppene. Blant dem som har fått tilbud om AFP, er det en overvekt av personer i akademiske yrker, personer med kortere høgskoleutdanning og personer i kontor-, service- og omsorgsyrker blant dem som fortsatt var i arbeid. Blant dem som har fått tilbud om AFP og som ikke lenger er sysselsatte, er det en stor overvekt av personer i manuelt arbeid.

Både blant de unge eldre og blant de voksne generelt er en større andel med høyere utdanning blant dem som er sysselsatte enn blant dem som ikke er sysselsatte. I begge gruppene er andelen med høgskole-/universitetsutdanning omtrent dobbelt så stor blant de sysselsatte.

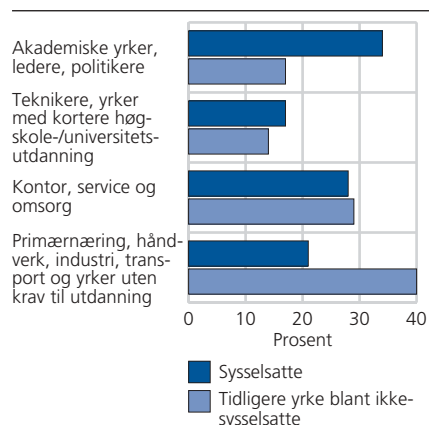
De unge og de eldre mest enslige

I befolkningen i yrkesaktiv alder, det vil si i gruppen 20-66 år, er det 17 prosent som bor alene. Innenfor denne gruppen er det de yngste, det vil si aldersgruppen 20-29 år som har høyest andel aleneboere, med 27 prosent. I gruppen 30-39 år synker andelen til 14 prosent, og videre ned til 11 prosent i gruppen 40-54 år. I gruppen 55-61 år stiger andelen til 15 prosent., og blant unge eldre er andelen oppe i 24 prosent. Det danner seg altså en typisk u-kurve, med høyest andel aleneboere blant de yngste og de eldste.

Høy sykkelighet blant dem som ikke er sysselsatte

Både blant de voksne generelt og blant de unge eldre er sykkeligheten lavere blant de sysselsatte enn blant de andre. Blant de unge eldre som er sysselsatte er det vel tre av ti som har en sykdom eller lidelse av varig natur. Blant de ikke-sysselsatte i samme gruppe gjelder det nær sju av ti.

Figur 1. Yrkesstatus blant sysselsatte og tidligere yrke blant ikke-sysselsatte, alder 62-66 år. 2000. Prosent

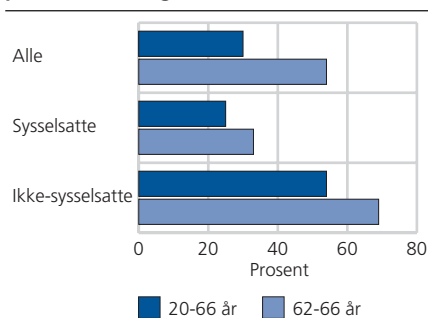

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Både blant de voksne generelt og blant de unge eldre er sykkeligheten lavere blant de sysselsatte enn blant de andre.

Figur 2. Andel med sykdom/lidelser blant alle og etter yrkestilknytning i aldersgruppene 20-66 år og 62-66 år. Prosent

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Blant de voksne generelt er det noe over halvparten av dem som er uten arbeid som har varig sykdom eller lidelse. Unge eldre kvinner har større vansker med å utføre ulike aktiviteter enn menn har.

Økonomi og forhold på arbeidsplassen

En av tre oppgir økonomiske forhold som hovedfaktoren for at de har fortsatt i arbeidslivet tross tilbud om AFP. En av fem svarer at de har faglig interessante oppgaver. Omtrent like mange svarer at de ønsker å ha noe å gjøre og at det er godt miljø på arbeidsplassen.

Tidligere ønske om pensjon med førtidspensjonsordninger

Ifølge Levekårsundersøkelsen 2000 er det langt flere som ønsker å forlate arbeidet ved 62-årsalderen blant dem som er på arbeidsplasser som omfatter førtidspensjonsordninger, enn blant dem som ikke har noen slike ordninger på sin arbeidsplass. Blant dem som ønsker å gå av tidlig, er det økonomisk evne og helsemessige problemer som er årsakene til at de vil gå av.

Få uføre tror på videre inntektsarbeid

Bare en av ti uføre i gruppen 62-66 år tror at de i framtiden vil kunne ha inntektsgivende arbeid dersom det legges praktisk til rette for det. Til sammenligning er det 39 prosent blant de uføre i alderen 20-54 år som tror på dette.

Unge eldre uten arbeid kjeder seg mindre enn andre

Mens det i hele den yrkesaktive befolkningen fra 20 til 66 år er 28 prosent av de ikke-sysselsatte som føler at tiden faller lang og prosenten er 39 i aldersgruppen 55-61 år, er den "bare" 23 prosent blant ikke-sysselsatte i gruppen 62-66 år. Dette tyder på at denne gruppen har en noe annen innstilling til fritiden enn de andre gruppene: De har i større grad valgt den ikke-sysselsatte situasjonen selv og er mer innstilt på at dette er en normaltilstand og har kanskje derved et annet forhold til den tiden de har til disposisjon og utnytter den på en annen måte.

Heltidsstilling betyr mer stress

De sysselsatte unge eldre er mindre stresset i løpet av dagen enn den yrkesaktive befolkningen som helhet. Det er likevel dobbelt så mange blant de heltidsansatte som oppgir at de er stresset i løpet av dagen enn det er blant de deltidsansatte unge eldre.

Sysselsatte mest på kurs

Blant befolkningen i yrkesaktiv alder er det en stor majoritet av de sysselsatte som har gått på kurs de siste to åra. Blant de ikke-sysselsatte er det bare i overkant av en tredel som har vært kursdeltakere. Andelen kursdeltakere er lavere blant de unge eldre, men profilen er den samme: Blant de sysselsatte er andelen kursdeltakere høyere enn blant de ikke-sysselsatte. Det ser derfor ikke ut som de som ikke er i arbeid, kompensere dette med å være ivrigere kursdeltakere, snarere tvert imot. Blant de unge eldre som er sysselsatte er det flere kvinner enn menn som har gått på kurs de siste to åra.

De unge eldre legger, i omtrent like stor grad som den yrkesaktive befolkningen generelt, vekt på at de ikke har behov for eller lyst til å gå på kurs, eller at de ikke har tid. De legger i mindre grad vekt på at kurs kan være

slitsomt i forbindelse med arbeidet eller familiesituasjonen eller at det koster for mye.

Mest sosial aktivitet blant de sysselsatte

De unge eldres sosiale aktivitet er noe lavere enn for hele den voksne befolkningen. I denne gruppen er kvinner noe mer aktive enn menn. Det er blant de sysselsatte at kvinner er mer sosialt aktive. Blant de ikke-sysselsatte er forskjellen mellom menn og kvinner nokså liten. Dette kan tyde på at kvinner i denne aldersgruppen gjennom å delta i arbeidslivet, i større grad enn for menn, trekkes inn i sosiale aktiviteter som ikke er direkte knyttet til arbeidslivet. For menn ser ikke arbeidslivet ut til å ha den samme betydningen.

Mindre arbeid, økt fritid

Vi skal videre se på tiden som brukes til ulike aktiviteter en gjennomsnittsdag. Det viser seg at det har vært en stor endring i unge eldres tidsbruk når vi ser på perioden fra 1971 til 2000. Den gjennomsnittlige nordmann i alderen 62-66 år brukte i 1971 i overkant av tre timer på inntektsgivende arbeid per dag, iberegnet helligdager og andre fridager. Denne tiden har sunket til i underkant av to timer i 2000, en nedgang på rundt en time og et kvarter. Tiden til personlige behov, slik som søvn, spising og personlig hygiene har også sunket i denne perioden, til sammen omtrent tre kvarter. Tiden til husholdsarbeid, slik som matlaging, oppvask, rengjøring av hus og tøy, vedlikehold i hus og hage og innkjøp har også sunket med omtrent et kvarter. De unge eldres fritid har i samme periode økt fra rundt fem timer til om lag sju og en halv time, eller med i underkant av to og en halv time per dag.

De unge eldre bruker omtrent bare halvparten så mye tid til inntektsgivende arbeid som yngre aldersgrupper. Derimot bruker de noe mer enn andre grupper til husholdsarbeid og personlige behov. Den store forskjellen finner vi når det gjelder fritid. De har om lag 30 prosent mer fritid enn de som er i aldersgruppen 30-39 år, eller omtrent en time og tre kvarter mer.

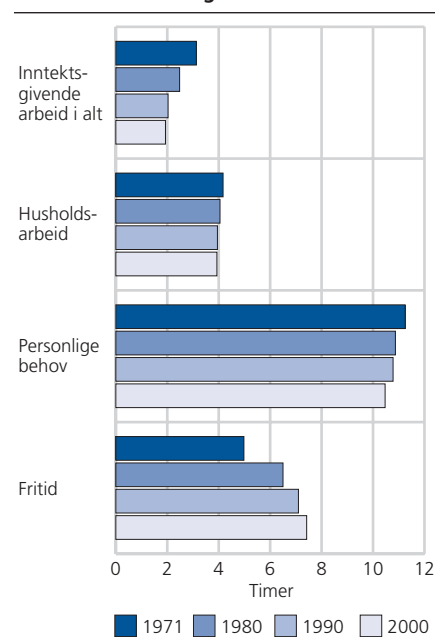
I alle aldersgrupper bruker menn mer tid på inntektsgivende arbeid enn kvinner gjør. Forskjellen er likevel mindre blant de unge eldre enn i andre grupper.

Betydelig nedgang i inntektsarbeid

Tiden aldersgruppen 62-66 år har brukt til inntektsgivende arbeid, inkludert arbeidsreiser og så videre per dag, har sunket med nesten 40 prosent de siste 30 åra. Nedgangen var mer enn en halv time fra 1971 til 1980 og i underkant av en halv time mellom 1980 og 1990. Nedgangen mellom 1990 og 2000 var på bare 6 minutter.

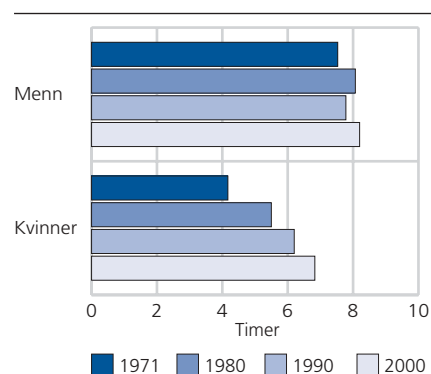
Denne nedgangen i tidsbruk til inntektsgivende arbeid gjelder kun menn. Deres tidsbruk på dette feltet har gått ned med nesten 60 prosent. Kvinnene har i en viss grad fulgt den samme trenden som menn mellom 1971 og 1990. Deretter har de gått i motsatt retning, og økt tiden til inntektsgivende arbeid fra 1990 til 2000 med 65 prosent. I 2000 er det likevel fremdeles menn som bruker mest tid til inntektsgivende arbeid i denne aldersgruppen. Forskjellen er på 25 prosent i mennenes favør.

Figur 3. Tid brukt på ulike aktiviteter en gjennomsnittsdag og gjennomsnitt for mandag-fredag i aldersgruppen 62-66 år, 1971-2000. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Figur 4. Tid brukt til inntektsgivende arbeid blant dem som bruker tid på det, i aldersgruppen 62-66 år, etter kjønn en gjennomsnittsdag, 1971-2000. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsene.

Kvinner har betydelig lengre arbeidsdag

Utviklingen de siste 30 åra viser at de unge eldre kvinnene som er sysselsatte har lengre arbeidsdag nå enn før, en økning med mer enn to og en halv time fra 1971 til 2000. Blant mennene har det ikke vært en tilsvarende jevn økning. Likevel har det fra 1971 til 2000 vært en økning på nesten tre kvarter. Vi ser altså at det er færre som er sysselsatte blant de unge eldre, både blant menn og kvinner, men de som er i arbeid bruker mer tid på dette enn samme aldersgruppe har gjort tidligere.

Økning i husholdsarbeid blant menn, nedgang blant kvinner

Tiden til husholdsarbeid blant menn har økt med omtrent en time og et kvarter fra 1971 til 2000. Blant kvinner har det vært en nedgang på en time og tre kvarter i samme periode. Blant mennene har det særlig vært en økning i tiden til vedlikeholdsarbeid og omsorgsarbeid, men også husarbeid, slik som vasking og matlaging, bruker de mer tid på nå. Blant kvinnene har det nesten vært en halvering i tiden som brukes til husarbeid. Men også blant dem har det vært en økning i tiden de bruker på omsorgsarbeid.

Mindre tid til samlet arbeid

Når vi slår sammen tid til inntektsgivende arbeid, for de fleste mest utenfor hjemmet, og ulønnet arbeid knyttet til husholdningen, får vi et bilde av den totale tiden som går med til ulike typer arbeid per dag. For de unge eldre har denne tiden sunket med nærmere en og en halv time totalt sett mellom 1971 og 2000. For de sysselsatte har nedgangen vært noe mindre enn for dem som ikke er i yrkeslivet.

Mest fritid blant unge eldre menn

Forskjellen i tid til fritidsaktiviteter er større mellom menn og kvinner blant unge eldre enn blant de yngre aldersgruppene. Menn i denne aldersgruppen har i underkant av tre kvarter mer tid til fritidsaktiviteter enn kvinner har. De har om lag en time mer til fritid enn noen annen aldersgruppe i arbeidsdyktig alder har, begge kjønn tatt i betraktning.

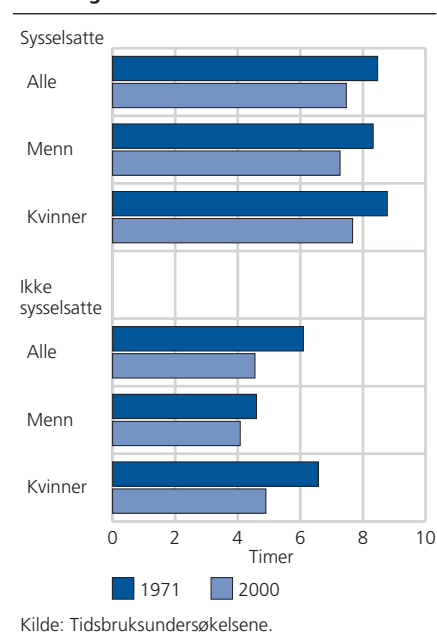
Mer TV-seing, men også idrett og friluftsliv blant de ikke-sysselsatte

De ikke-sysselsatte unge eldre bruker i underkant av en time mer til fjernsynsseing per dag enn de sysselsatte. Forskjellen i tidsbruk gjelder ikke bare passiv fjernsynstitting. De som ikke er sysselsatte bruker også noe mer tid til idrett og friluftsliv. De som ikke er i yrkeslivet har også mer sosialt samvær på fritiden enn de sysselsatte.

De sysselsatte mer i det offentlige rom

Vi ser altså at de som ikke er sysselsatte har mer sosial kontakt blant venner og kjente enn de som er i yrkeslivet. De, på sin side, er mer aktive i det offentlige rom, slik som kino, på kurs og i foreninger enn dem som ikke er sysselsatte.

Figur 5. Tid brukt til samlet arbeid (inntektsarbeid og husholdsarbeid), etter yrkestilknytning en gjennomsnittsdag. Aldersgruppe 62-66 år. 1971 og 2000. Timer og minutter

Tabell 1. Tid brukt på ulike fritidsaktiviteter, etter yrkestilknytning. Tidsbruk i timer og minutter og prosentandel som har utført aktivitetene, en gjennomsnittsdag. 2000. Alder 62-66 år

	Tidsbruk blant alle		Andel som har utført aktiviteten	
	Sysselsatte	Ikke-sysselsatte	Sysselsatte	Ikke-sysselsatte
Idrett og friluftsliv	0.35	0.47	34	51
Underholdning og kulturbruk	0.08	0.08	9	9
Sosialt samvær	1.20	1.51	79	84
Lesing	0.56	1.03	78	81
Fjernsynsseing	1.57	2.49	86	95
Annen fritid i alt	0.47	1.17	56	75
Reiser i samband med fritid	0.30	0.32	36	43

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000

Små sosiale skiller i barn og unges mediebruk

Det er ingen klare indikasjoner på at mediebruken blant barn og unge er sterkt medvirkende til å opprettholde sosial ulikhet. Likevel er det slik at barn av foreldre med høy utdanning og yrkesstatus bruker radio og trykte medier noe mer enn andre barn og unge. De er også mer aktive brukere av de nye mediene, slik som pc og Internett.

Massemedier er kilde både til kunnskap, kulturelle opplevelser og underholdning – både til spenning og avslapning. Mediene er viktige kilder for det bildet vi danner oss av hendelsene i samfunnet. Men mediene kan også ha en tendens til å stjele tid fra andre og kanskje viktigere aktiviteter. De ulike mediens form og innhold kan ha forskjellig betydning i denne sammenhengen. For eksempel kan aviser og bøker, radio og fjernsyn spille ulike roller i folks dagligliv.

Odd Frank Vaage

Vi skal her se nærmere på barn og unges massemediebruk. Deres bruk av mediene kan ha sammenheng med flere faktorer, slik som interesse og motivasjon. Vi skal i denne sammenhengen se bort fra det rent individuelle. I stedet legger vi vekt på noen sosiale sammenhenger og ser derfor på mediebruken deres i forhold til foreldrenes yrkesstatus, inntekt og utdanning. Er det slik at mediebruken i vårt høyteknologiske samfunn er felles for alle barn og unge uansett sosial tilhørighet og rang? Eller er det sosiale skiller i bruken av medier som kan ha betydning for kunnskap og innsikt?

Nærmere bestemt skal vi se på barn og unge i alderen 9-19 år og deres bruk av ulike massemedier i lys av deres sosiale bakgrunn. Det gjør vi ved å trekke fram hovedinntektstakers yrke og utdanning og husholdningsinntekten i forhold til antall personer i husholdningen (se boks om datagrunnlag).

Tre mål for sosial status

Umiddelbart kan det se ut som om disse tre målene for sosial status er sammenfallende ved at de som har høyere utdanning, har høy inntekt og befinner seg i yrkesgruppe 1-3. Dette er bare delvis riktig. 35 prosent av dem som befinner seg i yrkesgruppe 1-3 har ikke høyere utdanning. Dessuten er det slik at 50 prosent av dem som har lav inntekt, det vil si under 250 000 kroner per husholdningsmedlem per år befinner seg i yrkesgruppe 1-3 og bare 50 prosent av dem som har høy inntekt har høyere utdanning. Det er altså slik at disse tre målene viser status på noe forskjellig måte.

Massemediene brukes på mange måter, og innholdet kan ha ulik betydning for den enkelte seer, lytter eller leser. Vi skal her ser på hvor mange som bruker de ulike mediene, tiden de bruker på dem og i noen grad hvilke typer innhold som foretrekkes.

Boklesing og høy sosial status henger sammen

Bruken av de trykte mediene har endret seg forholdsvis lite de seinere åra, selv om de forsøker å tilpasse seg den endrete mediesituasjonen. I prinsippet har alle en mulig tilgang til slike medier, selv om dårlig økonomi og lang vei til bokhandelen og avisiosken kan begrense tilgangen.

Odd Frank Vaage er senior statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (odd.vaage@ssb.no).

Datagrunnlag

Dataene som brukes i denne artikkelen er hentet fra SSBs Mediebruksundersøkelse 2002. Hovedresultater fra undersøkelsen er lagt fram i Norsk mediebarometer 2002 (SA 57, SSB 2003).

Tre mål på sosiale skiller brukes i denne artikkelen:

Yrkesstatus er basert på Standard for yrkesklassifisering (NOS C 521): Her opereres det med to grupper:

1. Hovedinntektstaker i husholdningen har et yrke innenfor gruppene 1, 2 eller 3, det vil si: Administrative ledere og politikere, akademiske yrker og yrker med kortere høyskole- og universitetsutdanning og teknikere.

2. Hovedinntektstaker i husholdningen har et yrke innenfor gruppene 4-9 det vil si: Kontor- og kundeserviceyrker, salgs-, service- og omsorgsyrker, yrker innenfor jordbruk, skogbruk og fiske, håndverkere og lignende, prosess- og maskinoperatører og transportarbeidere og lignende og yrker uten krav til utdanning.

Inntekt er basert på brutto husholdningsinntekt siste år delt på kvadratroten av antall husholdningsmedlemmer. Dette gjøres for å ta hensyn til husholdningsstørrelsen og fordelen ved at flere personer deler husholdning.

Variabelen er delt i to kategorier:

1. Inntekt under 250 000 kroner.
2. Inntekt på 250 000 kroner eller mer.

Utdanning er også delt i to grupper:

1. Hovedinntektstaker med inntil 12 års utdanning, det vil si på nivå med ungdoms- eller videregående skole.
2. Hovedinntektstaker med mer enn 12 års utdanning, det vil si universitets- eller høyskolenivå.

Tabell 1 viser at det i særlig grad er boklesing som varierer. Barn og unge av foreldre med høy yrkesstatus, med høy utdanning og som bor i husholdninger med høy inntekt, leser i større grad bøker enn dem som plasserer seg lavt på disse målene. Det er også en viss sammenheng mellom foreldres utdanning og barns avis- og tegneserielesing, men disse sammenhengene er noe mer usikre. Det er derimot ingen klare tendenser til at de som har foreldre med høy status, leser flere aviser per dag enn andre.

Mer samlet tid til trykte medier blant høystatusbarn

Sammenlagt tid som brukes til alle trykte massemedier er lengre blant barn og unge av høystatusforeldre enn blant de andre: De med foreldre med høy utdanning, bruker i gjennomsnitt 43 minutter per dag til å leser trykte medier, mens de med foreldre med lav utdanning, bruker 32 minutter, altså nær 25 prosent mindre. Yrkesstatus slår også klart ut i denne sammenheng, men inntekt i mindre grad.

Økonomi har betydning for mottak av satellittsendinger

De aller fleste har fjernsyn hjemme uansett hvilke grupper de befinner seg i. Fjernsyn er i Norge så å si allmannseie. Derimot er det ikke alle som har mulighet til å motta satellittbaserte sendinger, slik som for eksempel TV3. 67 prosent av barn og unge i alderen 9-19 år har tilgang til satellittsendinger. Foreldrenes yrke har ikke noen betydning for denne fordelingen. Derimot har inntekten en viss betydning. Blant personer der

husholdningsinntekten per medlem er under 250 000 kroner, er det 62 prosent som kan motta satellittsendinger. Blant dem med høyere inntekt er andelen 74 prosent. På den annen side er det en mindre andel som kan motta satellittsendinger blant dem med foreldre med høy utdanning enn blant dem med lav utdanning.

Den samme tendensen finner vi for tilgangen til betal-tv, det vil si kanaler som man betaler ekstra for å motta i tillegg til dem som er i de faste pakke- ne som tilbys via kabelanlegg eller satellitt: De som bor i husholdninger

Tabell 1. Andel som leser ulike trykte medier en gjennomsnittsdag, etter foreldres yrke, utdanning og husholdningsinntekt per husholdningsmedlem. Alder 9-19 år. 2002. Prosent

	Yrkesstatus		Utdanning		Husholdningsinntekt per husholdningsmedlem	
	Lav	Høy	Lav	Høy	Lav	Høy
Aviser	55	57	52	59	53	57
Ukeblad	11	16	12	16	13	12
Tegneserier	24	29	25	33	29	29
Tidsskrifter	6	7	7	6	3	8
Bøker	20	28	21	29	24	28
Antall svar	109	156	161	103	115	114

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2002.

med høy inntekt har bedre tilgang til betal-tv enn andre, mens høy utdanning og yrkesstatus blant foreldrene ikke har noen sammenheng med betal-tv-tilgang. Betal-tv-kanalene appellerer altså ikke i samme grad til disse grupperingene.

Verken foreldres yrkesstatus eller utdanning har betydning for om det er videospiller i hjemmet. Andelen er nær 90 prosent. Det er likevel slik at barn og unge i husholdninger med høy inntekt i større grad har videospiller enn dem med lav inntekt. Derimot er det vanskelig å se noen forskjell i tilgangen til DVD-spillere: Uansett sosial bakgrunn har om lag 40 prosent av barn og unge slik spiller hjemme. Totalt sett må vi si at dekningen av visuelle medier er stor i hjemmene til 9-19-åringene.

Nesten alle ser fjernsyn

Fjernsynsseing er svært populært blant de aller fleste barn og unge uansett sosial bakgrunn. Mer enn 90 prosent i alle gruppene ser på fjernsyn en gjennomsnittsdag. Derimot er det en forskjell i tiden de bruker foran skjermen per dag: Barn og unge av lavstatusforeldre bruker mer tid foran skjermen enn dem som har foreldre med høy sosial status. For eksempel bruker de som har foreldre i yrkesgruppe 1-3 i gjennomsnitt 2 timer og 1 minutt på fjernsynsseing per dag, mens de med foreldre i gruppe 4-9 bruker 2 timer og 33 minutter, altså over en halv time mer.

Denne forskjellen finner vi ikke for video-seing. Foreldres yrkesstatus og utdanningsnivå har liten betydning for andelen videoseere per dag, men høy inntekt betyr en større andel videoseere blant den yngre garde i husholdningen.

Mest tv-serier for alle

Tv-serier er den type program som alle barn og unge i størst grad ser på uansett foreldres bakgrunn. Den største forskjellen finner vi mellom dem som bor i husholdninger med høy inntekt i forhold til lav. I den første kategorien er det 47 prosent som ser på tv-serier per dag, mens andelen er 60 prosent i den siste kategorien. Foreldres utdanning ser ut til å ha liten betydning i den sammenhengen.

Etter tv-seriene er det spille- og tv-filmene som fanger mest interesse blant barn og unge. Det er et nokså tydelig trekk at de som har foreldre med lav yrkes- og utdanningsstatus, og der hvor inntekten er lav, i større grad ser på

Etter tv-seriene er det spille- og tv-filmene som fanger mest interesse blant barn og unge.

Tabell 2. Andel som ser på noen ulike fjernsynsprogram en gjennomsnittsdag, etter foreldres yrke, utdanning og husholdningsinntekt per husholdningsmedlem. Alder 9-19 år. 2002. Prosent

	Yrkesstatus		Utdanning		Husholdningsinntekt per husholdningsmedlem	
	Lav	Høy	Lav	Høy	Lav	Høy
Tv-serier	57	51	54	52	60	47
Spille-/tv-filmer	28	22	26	22	28	20
Underholdnings-program	22	26	21	28	24	22
Nyheter	24	19	21	24	20	18
Sport	16	17	12	21	15	20
Popmusikkprogram	11	12	11	12	9	17

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2002.

Så godt som alle, uansett sosial status, har cd-spiller hjemme (99 prosent).

slike filmer enn andre. 28 prosent av dem som bor i husholdninger med lav inntekt, ser slike filmer per dag, men andelen er 20 prosent blant dem med høy inntekt. For underholdningsprogrammene, slik som de studioproduserte programmene på fredager og lørdager, er det omvendt. De har flest seere blant barn av høystatusforeldre.

I befolkningen som helhet er det nyheter og nyhetsmagasin i fjernsynet som flest får med seg i løpet av dagen. Slik er det ikke for barn og unge. Blant dem er det rundt 20 prosent som ser på tv-nyheter per dag, og det er nokså liten forskjell mellom de ulike statuskategoriene. Sports-programmene blir mest sett av dem som har foreldre med høy utdanning. Høy yrkesstatus og inntekt har derimot ikke noen klar sammenheng med det å se på sportssendingene. Selv om popmusikkprogrammene er nokså like populære uansett sosial bakgrunn, er andelen som ser på slike program høyest blant dem som bor i husholdninger med høy inntekt. Dette kan muligens henge sammen med at spesialkanalene med popmusikk, slik som MTV, formidles via satellitt-kanaler. Som vi allerede har sett, er disse kanalene best tilgjengelig for de barn og unge som til hører husholdninger med høy inntekt.

"Alle" har cd-spiller

Det nyeste mediet på musikkavspillingsfronten er compact disc (cd) og miniutgaven av denne, såkalt minidisc. Så godt som alle, uansett sosial status, har cd-spiller hjemme (99 prosent). Minidisc-spiller er derimot noe ujevnt fordelt. Blant barn av høystatus yrkesgrupper er det 40 prosent som har minidisc-spiller. Blant barn av lavstatus yrkesgrupper er andelen 31 prosent. Forskjellen er særlig stor mellom inntektsgruppene: Mens 29 prosent av dem som er i lavinntektsgruppen har minidisc-spiller, er andelen 47 prosent blant høyinntektsgruppen.

Tabell 3. Andel som hører på radio og plater/kassetter/cd-er en gjennomsnittsdag, etter foreldres yrke, utdanning og husholdningsinntekt per husholdningsmedlem. Alder 9-19 år. 2002. Prosent

	Yrkesstatus		Utdanning		Husholdningsinntekt per husholdningsmedlem	
	Lav	Høy	Lav	Høy	Lav	Høy
Radio	32	43	32	45	39	32
Plater/kassetter/CD	72	68	71	68	70	68

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2002.

Mer radiolytting i høystatusfamilier

Barn og unge hører i mindre grad på radio enn befolkningen generelt. Og radiolytting har klar sammenheng med foreldres sosiale status. Blant dem som har foreldre med lav utdanning, er det 32 prosent som hører på radio per dag. Har foreldrene høy utdanning, er andelen 45 prosent.

Popmusikk i radio minst blant høystatusbarn

Det er tre programtyper som peker seg ut som barn og unge lytter på: Program med popmusikk, underholdning og nyheter. Blant radiolytterne er det langt over halvparten som hører på popmusikk-program per dag, men helst blant barn og unge av foreldre med lav sosial status. 59 prosent av de radiolytterne som er barn av foreldre med høystatusyrker, hører på slike program. Blant

Tabell 4. Hjemme-pc-brukere fordelt på ulike typer pc-bruk gjennomsnittsdag etter foreldres yrke, utdanning og husholdningsinntekt per husholdningsmedlem. Alder 9-19 år. 2002. Prosent

	Yrkesstatus		Utdanning		Husholdningsinntekt per husholdningsmedlem	
	Lav	Høy	Lav	Høy	Lav	Høy
Daglig arbeid	0	8	3	7	2	4
Underholdning/spill	67	76	68	76	71	76
Utdanning	30	29	30	30	31	23
Hjelpemiddel til hjem/fritid	14	23	22	19	18	15

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2002.

dem med foreldre i lavstatusyrker er andelen 70 prosent. Dette forholdet gjelder også underholdningsprogram.

Derimot er forholdet annerledes for nyhetsprogrammene. Det er helt tydelig at barn av foreldre med høy-statusyrker og høyere utdanning, i større grad hører på nyhetsprogram. 28 prosent av radiolytterne som har foreldre med høy utdanning, hører på nyhetsprogram per dag, mens andelen er 18 prosent blant dem med foreldre som har lav utdanning.

Nesten alle har pc hjemme

Selv om mer enn 90 prosent av alle barn og unge uansett sosial bakgrunn har tilgang til pc hjemme, er likevel andelen enda høyere blant dem som har foreldre med høy yrkesstatus, utdanning og hvor husholdsinntekten er høy, det vil si nær 100 prosent. Uansett sosial bakgrunn har omtrent to av tre barn og unge elektronisk spill hjemme.

Mer bruk av pc hjemme blant høystatusbarn

Det er en langt større andel av dem som har foreldre med høy yrkesstatus og utdanning som bruker hjemme-pc per dag enn dem med foreldre som har lav yrkesstatus og utdanning. Mens 51 prosent av dem som har foreldre med høy utdanning, bruker pc hjemme per dag, er andelen bare 39 prosent blant barn av foreldre med lav utdanning. Derimot er det ikke noen positiv sammenheng mellom hjemme-pc-bruk og inntekt, snarere det motsatte. Bruk av elektronisk spill er derimot nokså jevnt fordelt, med en andel på i underkant av 20 prosent per dag.

Uansett bakgrunn bruker mer enn to av tre barn og unge hjemme-pc-en til spill og annen underholdning per dag. Barn av høystatusforeldre bruker pc-en i noe større grad til dette formålet enn andre gjør. Dette ser også ut til å gjelde pc-bruk til daglig arbeid i hjemmet, selv om det er få som bruker pc-en til dette uansett sosial gruppetilhørighet.

Bruk av hjemme-pc-en til utdanning og som hjelpemiddel til hjem eller fritidsaktiviteter, er derimot ganske jevnt fordelt mellom de ulike gruppene uansett bakgrunn.

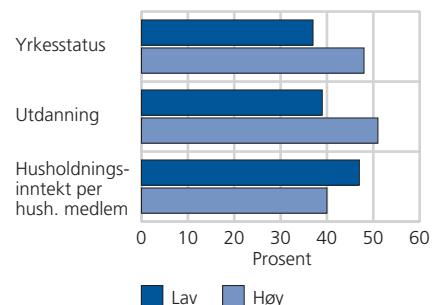
Mobiltelefon mest blant barn av foreldre med lav utdanning

De nye kommunikasjonskanalene som har utviklet seg i de seineste 5-10 åra, er ikke jevnt fordelt mellom de ulike statusgruppene. Tilgangen til Internett hjemme er større blant barn og unge med foreldre som har høy yrkesstatus, høy utdanning og høy inntekt. Mobiltelefonen er derimot fordelt på en annen måte: her er det slik at de som har foreldre med lav yrkesstatus og utdanning i større grad har egen mobiltelefon. God økonomi er likevel også i dette tilfelle en positiv faktor.

Høy sosial status og Internettbruk henger sammen

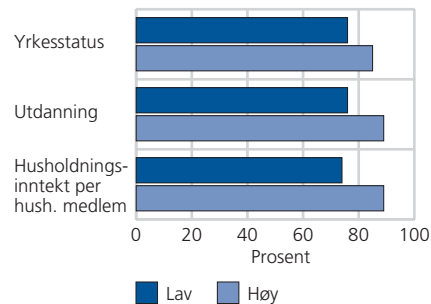
Vi finner noe av det samme bildet igjen i bruken av disse kommunikasjonsmidlene. Det er barn av foreldre med høy yrkesstatus og utdanning som i størst grad benytter seg av Internett. Bruk av mobiltelefon til private formål er derimot i mindre grad knyttet til foreldrenes sosiale status. Det ser ut til at når foreldrene har høy utdanning, er barnas mobiltelefonbruk mindre enn når foreldrene har lav utdanning.

Figur 1. Andel som bruker pc en gjennomsnittsdag, etter foreldres yrke, utdanning og husholdningsinntekt per husholdningsmedlem. Alder 9-19 år. 2002. Prosent

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2002.

Figur 2. Andel som har tilgang til Internett hjemme, etter foreldres yrke, utdanning og husholdningsinntekt per husholdningsmedlem. Alder 9-19 år. 2002. Prosent

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2002.

Tabell 5. Andel som bruker Internett og mobiltelefon privat en gjennomsnittsdag, etter foreldres yrke, utdanning og husholdningsinntekt per husholdningsmedlem. Alder 9-19 år. 2002. Prosent

	Yrkesstatus		Utdanning		Husholdningsinntekt per husholdningsmedlem	
	Lav	Høy	Lav	Høy	Lav	Høy
Internett	24	37	27	38	31	27
Mobiltelefon	40	43	45	34	36	40

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2002.

Tabell 6. Andel som bruker Internett i ulike sammenhenger per uke, etter foreldres yrke, utdanning og husholdningsinntekt per husholdningsmedlem. Alder 9-19 år. 2002. Prosent

	Yrkesstatus		Utdanning		Husholdningsinntekt per husholdningsmedlem	
	Lav	Høy	Lav	Høy	Lav	Høy
Internett totalt	47	60	52	59	52	55
Internett i arbeid	1	7	3	5	3	3
Internett i utdanning	22	27	26	23	23	23
Internett privat	37	52	41	53	42	45
E-post	29	35	29	37	30	30

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2002.

Den mer spesifikke bruken av Internett viser at det særlig er i privat bruk av Internett og e-post at det sosiale skillet er størst. Mens 52 prosent blant barn av foreldre med høy yrkesstatus bruker Internett privat i løpet av en uke, er andelen 37 prosent blant dem med foreldre som ikke har høystatusyrker. Og 37 prosent blant barn av foreldre med høy utdanning bruker e-post i løpet av en uke, mens det gjelder 29 prosent av dem med foreldre som har lav utdanning.

De sosiale skillene gjelder både gutter og jenter

Vi har hittil sett på aldersgruppen 9-19 år samlet. Gjelder disse forskjellene vi har funnet både for gutter og jenter? I stor grad ser det sånn ut. Det er for eksempel slik at tid brukt på trykte medier per dag er 38 minutter blant gutter og 48 minutter blant jenter der foreldrene har høyere utdanning. Blant dem med foreld-

re som har lav utdanning, er tiden 31 minutter for gutter og 33 minutter for jenter.

I boklesingen spesielt kommer skillet til syne blant begge kjønn. Andelen boklesere blant dem som har foreldre med høy utdanning, er 21 prosent for guttene og 37 prosent for jentene. Blant barn av foreldre med lav utdanning er andelen boklesere 14 prosent for guttene og 29 prosent for jentene.

Det er også en klar tendens til at barn uansett kjønn bruker mindre tid foran tv-skjermen og hører mer på radio hvis foreldrene har høy yrkesstatus og utdanning enn hvis de ikke har det.

Det er også tydelig at Internettbruken både blant gutter og jenter er høyere blant dem med foreldre som har høy utdanning enn blant dem med foreldre som har lav utdanning. Det er likevel slik at den sosiale forskjellen vi finner i hjemme-pc-bruk i først rekke gjelder gutter.

Ingen massiv kunnskapskløft

Det er vanskelig å trekke noen entydig og sikker konklusjon fra disse resultatene. Det er ingen klare indikasjoner på at mediebruken i de ulike gruppene skulle føre til noen massiv reproduksjon av sosial ulikhet. Likevel kan vi se en tendens til at barn av foreldre med høy utdanning og yrkesstatus mer enn andre barn og unge, bruker radio og trykte medier. Dette er medier som i noe større grad enn andre formidler kunnskap og informasjon, samtidig er denne barne- og ungdomsgruppen også mer aktive i bruken av de nye mediene, slik som pc og Internett.

Hvorfor jobber så få alenemødre?

Sammenlignet med mødre som lever i parforhold, er det en dobbelt så høy andel alenemødre uten tilknytning til arbeidsmarkedet. Hva skyldes den lave yrkesdeltakelsen? Lavt utdanningsnivå kan være en forklaring. Tidligere forskning viser at alenemødre gjennomsnittlig har noe lavere utdanningsnivå enn gifte eller samboende mødre. En annen mulighet er en kombinasjon av lavt utdanningsnivå og ulik prioritering med hensyn til yrkesaktivitet. For alenemødre med lavtlønnede og ustabile yrker kan økonomiske overføringer til en viss grad kompensere for tapt arbeidsinntekt.

I dagens samfunn er det forholdsvis klare normer om at alle i arbeidsskolealder som kan ta et arbeid, skal arbeide. "Arbeidslinja" baserer seg på at arbeidsdyktige personer skal forsørge seg og sine ved eget inntektsgivende arbeid. Personer som av ulike grunner ikke kan eller ønsker å arbeide, blir utsatt for et press for å komme seg ut i arbeidslivet. For å utdype likheter og ulikheter med hensyn til yrkesdeltakelse mellom mødre som lever i par eller er enslige, blir det i denne artikkelen sett nærmere på økonomisk situasjon og andre forhold som kan avgjøre hvorvidt de jobber eller ikke.

Den økonomiske situasjonen for enslige forsørgere

Hvor mye en person har å leve for, avhenger i stor grad av livssituasjon, yrkesdeltakelse og rettigheter til overføringer. Enslige forsørgere skiller seg ut på disse tre punktene sammenlignet med foreldre som lever i parforhold. Først og fremst fordi de på grunn av sin sivilstatus har andre rettigheter til overføringer. I tabell 1 ser vi nærmere på inntektsforholdene til enslige forsørgere.

I 2001 hadde 88 prosent av de enslige forsørgerne yrkesinntekt. Gjennomsnittlig yrkesinntekt var på 192 000 kroner og utgjorde 61 prosent av den samlede inntekten. Ved siden av yrkesinntekt utgjør ulike overføringer den andre store inntektskilden til enslige forsørgere. I 2001 besto den samlede inntekten av 37 prosent overføringer med et gjennomsnitt på 116 600 kroner. Den viktigste enkeltoverføringen er pensjoner fra folketrygden – hovedsakelig overgangsstønad – som utgjorde 11 prosent av samlet inntekt. Totalt var det 46 prosent av de enslige forsørgerne som mottok pensjoner fra folketrygden. De langt fleste enslige forsørgere mottar underholdsbidrag fra barenfare, eller bidragsforskudd fra det offentlige. Mottatte underholdsbidrag utgjorde 8 prosent av samlet inntekt i 2001. Andre skattepliktige overføringer som tjenestepensjon og arbeidsledighetstrygd har kun en marginal inntektsmessig betydning for denne gruppen av barnefamilier.

Av andre – skattefrie – overføringer som også utgjør en viktig del av de enslige forsørgeres inntekter, kan nevnes barnetrygd som gjennomsnittlig er på 29 400 kroner, eller 9 prosent av samlet inntekt. Det er forholdsvis mange enslige forsørgere som også mottar andre typer skattefrie overføringer, men disse utgjør en relativt liten andel av den samlede inntekten. Det har blitt mer vanlig at enslige forsørgere mottar bostøtte. Om lag 18 prosent

---

Elisabeth Ugreninov

Datagrunnlag

Datagrunnlaget er hovedsakelig levekårsundersøkelsene 2000 og 2001 både tverrsnitts- og panelundersøkelsene. Totalt er det 2 660 mødre i disse utvalgene, hvorav 2 233 er gifte eller samboende, og 427 er alenemødre. Alenemødre er definert som mødre boende i husholdninger med biologiske barn eller adoptivbarn under 20 år og som ikke lever i et parforhold. Under beskrivelse av den økonomiske situasjonen for enslige forsørgere brukes imidlertid data fra Statistisk sentralbyrås inntektsstatistikk for personer og familier. Her ser vi på enslige forsørgere som er definert ut fra hvem som mottar utvidet barnetrygd, og omfatter derfor også de ca. 10 prosent av enslige forsørgere som er menn.

Elisabeth Ugreninov er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (elisabeth.ugreninov@ssb.no).

Inntekter	I alt	Andel av samlet inntekt	Andel som mottar
Yrkesinntekt	192 000	61	88
Totale overføringer	116 600	37	100
Av dette			
Skattepliktige overføringer	64 200	20	90
Pensjoner fra folketrygden	34 600	11	46
Tjenestepensjon m.m.	2 800	1	7
Arbeidsledighetstrygd	3 100	1	9
Mottatte bidrag	23 700	8	83
Skattefrie overføringer	52 400	17	100
Barnetrygd	29 400	9	100
Bostøtte	3 200	1	18
Stipend	3 100	1	20
Sosialhjelp	4 700	1	17
Grunn og hjelpestønad	2 100	1	9
Kontantstøtte	2 500	1	11
Engangsstønad ved fødsel	500	0	2
Andre overføringer	6 800	2	40
Inntekt etter skatt	262 400		

Kilde: Inntektsstatistikk, personer og familier 2001.

mottok en slik støtte i 2001, men gjennomsnittlig utgjør denne stønaden kun 1 prosent av samlet inntekt.

Det har lenge vært en overrepresentasjon av sosialhjelpsmottakere blant enslige forsørgere. I 2001 mottok 17 prosent av eneforsørgerne en slik form for økonomisk støtte. Men det er store forskjeller i sosialhjelpsbruk i denne gruppen av barnefamilier. Det er mer vanlig at enslige mødre mottar sosialhjelp enn enslige fedre. Andelen kvinnelige eneforsørgere med en slik form for økonomisk støtte har likevel blitt betydelig redusert de siste årene. Tidligere studier viser også at enslige forsørgere med yngre barn (0-3 år) og mange barn, oftere mottar økonomisk sosialhjelp enn andre grupper av eneforsørgere. Den kanskje viktigste årsaken til ulikheter i sosialhjelpsbruk blant eneforsørgere,

er likevel grad av tilknytning til arbeidsmarkedet (Andersen mfl. 2002).

Yrkesaktivitet	Alenemødre	Andre mødre
Ingen tilknytning ..	22	13
Svak tilknytning	10	8
Tilknyttet	68	79

Kilde: Levekårsundersøkelsene tverrsnitt 2000 og 2001 og paneldata 2000 og 2001.

Fire av ti eneforsørgere mottar "and-re overføringer" (tabell 1). Disse and-re overføringene utgjør hovedsakelig stønad til barnepass og utdanningsstønad. Men disse stønadene utgjør bare 2 prosent av den samlede inntekten.

Hvis vi sammenligner gjennomsnittlig inntekt etter skatt for enslige forsørgere med par med barn under 18 år, er forskjellene forholdsvis store. Den samlede inntekten etter skatt for enslige forsørgere er på 262 400 kroner, mens tilsvarende for gifte eller samboende foreldre er rundt 500 000 kroner (Statistisk sentralbyrå 2003:a). Det er ikke justert for antall personer i familien, men likevel viser resultatene at enslige forsørgere har relativt mye mindre å leve for. Imidlertid er det også flere enslige forsørgere som kan defineres som fattige. Tidligere studier viser at om lag 5 prosent av de enslige forsørgerne lever under fattigdomsgrensen¹ mens tilsvarende andel for gifte eller samboende foreldre er 2 prosent (Statistisk sentralbyrå 2003:b). En kilde til ulikhet ligger helt klart i at foreldre som lever i parforhold som oftest har en ekstra inntekt å bidra med. Selv om enslige forsørgere har krav på flere overføringer, vil ikke dette utjevne "tapet" av en ekstra inntekt.

Færre yrkesaktive alenemødre

Yrkesdeltakelse blir ofte sett på som en kilde til økt levestandard og en vei ut av fattigdom. Resultatene fra tabell 1 viser at det var mange enslige forsørgere som mottok yrkesinntekt i 2001, men sier lite om graden av yrkestilknytning for alenemødre. For å måle tilknytningen til arbeidsmarkedet, brukes yrkesinntekten fra levekårsundersøkelsene i 2000 og 2001. Summen av lønnsinntekt og netto næringsinntekt danner grunnlaget for yrkesinntekten. Målet for tilknytningen til arbeidsmarkedet har tre kategorier: *Ingen tilknytning* består av personer med en yrkesinntekt lavere enn halvparten av folketrygdens grunnbeløp (G)², *svak tilknytning* er de med yrkesinntekt fra og med 0,5 G og opp til folketrygdens minsteytelse³ til alders- og uføre-

pensjonister, *tilknyttet* består av personer med yrkesinntekt høyere enn folketrygdens minstestøtte til alders- og uførepensjonister.

Resultatene viser at det er klare forskjeller mellom alenemødre og andre mødre. Det er nesten dobbelt så mange alenemødre uten noen tilknytning til arbeidsmarkedet. Hele 22 prosent av alenemødrene er uten yrkesdeltakelse, mens tilsvarende for andre mødre er 13 prosent. Derimot finnes så å si ingen forskjeller mellom mødre når det gjelder en svak tilknytning, mens det er 10 prosent færre alenemødre som er tilknyttet arbeidsmarkedet.

Lavt utdanningsnivå gir lav yrkesdeltakelse

I tabell 3 tas det hensyn til utdanningsnivå som antas å ha betydning for yrkesdeltakelse og inntekt. Utdanning vil ofte fungere som en viktig inngangsport til deler av arbeidslivet som krever formell kompetanse og dernest også har betydning for inntektsnivået. Situasjonen blir noe forenklet: Yrkesdeltakelse deles inn i svak eller ingen tilknytning og tilknyttet, og høyeste fullførte utdanningsnivå deles inn i videregående skole eller lavere, og høyere utdanning.

Resultatene viser helt klart at utdanningsnivået har betydning for yrkesdeltakelsen. Alenemødre med videregående skole eller lavere utdanning har forholdsvis mye lavere yrkesdeltakelse enn alenemødre med høyere utdanning. Andelen med ingen eller svak yrkestilknytning er henholdsvis 37 og 18 prosent. Tilsvarende forskjeller finnes også for gifte eller samboende mødre. For de med videregående skole eller lavere utdanning er det 27 prosent med lav yrkesaktivitet, mens andelen er 11 prosent for de med høyere utdanning.

For ellers likt utdanningsnivå viser det seg imidlertid at alenemødre likevel kommer dårligere ut enn andre mødre. Blant mødre med videregående skole eller lavere utdanning er det 37 prosent av alenemødrene som har lav yrkesdeltakelse, sammenlignet med 27 prosent hos gifte eller samboende mødre. For mødre med høyere utdanning er det også flere alenemødre med lav yrkesdeltakelse enn gifte eller samboende mødre, hvor forskjellene er nesten like store som mødre med lavere utdanning.

Kort oppsummert viser resultatene at alenemødre er fattigere, får oftere sosialhjelp og jobber mindre. Men kan de karakteriseres som en homogen gruppe? Svaret er helt klart nei. Det er viktig å få frem at "elendighetsperspektivet" skyldes flere forhold enn bare det å være alenemor. I større grad bør det fokuseres på de grunnleggende årsakene til lav yrkesinntekt som igjen fører til større avhengighet av overføringer og i verste fall ender med fattigdom. Alenemødre kan ikke karakteriseres som én gruppe, men må sees som en sosial gruppe med stor spredning innenfor flere områder.

Hvor forskjellige er de?

For å få frem variasjonen i yrkesinntekt og gi et mer nyansert bilde av mødre og hvilke forhold som kan påvirke yrkesinntekten, brukes en multivariat regresjonsanalyse.

Tabell 3. Andel med ingen eller svak yrkestilknytning for alenemødre og andre mødre, etter utdanning

Utdanningsnivå	Alenemødre	Andre mødre
Videregående skole eller lavere utdanning	37	27
Høyere utdanning	18	11

Kilde: Levekårsundersøkelsene tverrsnitt 2000 og 2001 og paneldata 2000 og 2001.

Regresjonsanalyse

Formålet med en regresjonsanalyse er å undersøke hvorvidt og i hvilken grad én eller flere variabler (uavhengige variabler) er årsak(er) til den variabelen vi ønsker å studere nærmere (avhengig variabel). I tillegg til å konstatere graden av samsvar, ser vi også på hvilke verdier på den avhengige variabelen som vanligvis forekommer for ulike verdier på de uavhengige variablene. En regresjonsanalyse beskriver altså hvordan den gjennomsnittlige verdien på den avhengige variabelen øker eller minsker med variasjoner i de uavhengige variablene. Referansegruppen i regresjonsanalysen viser til personer som skårer null på alle de uavhengige variablene. Målet på regresjonsmodellens forklaringskraft uttrykkes ved justert R² som beskriver hvor stor andel av variasjonen i den avhengige variabelen som «forklares» av de uavhengige variablene.

Tabell 4. Regresjonsanalyse. Effekten av ulike forhold på yrkesinntekten

Forklaringsvariabel	Parameterestimat
Referansegruppe	196 100 ***
Alenemor	- 13 200 **
Aldersgruppe	
16-24 år	- 73 200 ***
25-34 år	- 31 500 ***
Mors alder ved første- født	
16-24 år	- 18 600 ***
35 år + ...	- 20 300 ***
Bosted	
Utenfor Oslo og Akershus	20 300 ***
Antall barn i alders- gruppen	
0-6 år	- 22 200 ***
7-19 år	- 8 500 ***
20 år + ...	- 4 800 *
Utdanning	
Obligatorisk, eller mindre	- 35 200 ***
Høyere	73 600 ***
Justert R ²	0.18
* ikke signifikant. ** signifikant på 95 prosentnivå. *** signifikant på 99 prosentnivå. Kilde: Levekårsundersøkelsene tverrsnitt 2000 og 2001 og paneldata 2000 og 2001.	

Resultatene fra regresjonsanalysen viser helt klart at betydningen av å være alenemor reduseres kraftig når vi tar hensyn til andre forhold, hvor utdanning viser seg å være den viktigste enkeltfaktoren. Når en tar hensyn til en rekke forhold som skiller alenemødre fra andre mødre, herunder utdanning, tjener en alenemor gjennomsnittlig 13 200 kroner mindre enn en gift eller samboende mor i motsetning til i underkant av 20 000 kroner i tabell 2. Som en følge av at utdanning ble tatt med i analysen, steg også forklaringskraften betraktelig samtidig med at sammenhengen mellom det å være alenemor og yrkesinntekt ble svekket.

Hvis vi tar utgangspunkt i en mor med obligatorisk eller lavere utdanning og sammenligner med en mor med høyere utdanning er forskjellen i yrkesinntekt 108 800 kroner. Gevinsten ved å gå fra videregående skole til høyere utdanning er mer enn dobbelt så stor som gevinsten ved å gå fra obligatorisk utdanning til videregående skolenivå. Det er viktig å merke seg at forskjellene i yrkesinntekt, som skyldes utdanning, er uavhengig av om man er alenemor eller ikke.

Alder ved intervju tidspunkt er også av større betydning for yrkesinntekten enn effekten av å være alenemor. Sammenlignet med personer i alderen 35 år eller eldre har personer under 25 år en yrkesinntekt som er 73 200 kroner lavere og personer i alderen 25 til 34 år en yrkesinntekt som er 31 500 kroner lavere. Effekten av å være ung er faktisk mer enn fem ganger effekten av det å være alenemor.

Mors alder ved førstefødtets fødsel har også betydning for yrkesinntekten. En mor som fikk sitt første barn før hun var 25 år, har en yrkesinntekt som er 18 600 kroner lavere enn en mor som var mellom 25 og 34 år når første barn ble født. Mødre som er 35 år eller eldre ved førstefødtets fødsel, har også lavere inntekt enn sammenligningsgruppen. Dette skyldes mest sannsynlig at de har små barn ved intervju tidspunktet og av den grunn har en lav yrkesaktivitet, og ikke at høy alder ved førstefødtets fødsel i seg selv gir lavere yrkesinntekt. Utdanningsnivået påvirkes også av mors alder ved førstefødtets fødsel. Det er en tendens til at mødre som fikk barn i ung alder, har lavere utdanningsnivå enn mødre som var eldre da de fikk sitt første barn.

Alderen til barnet har også betydning for mødrenes yrkesinntekt hvor mødre med barn i aldersgruppen null til seks år har lavest yrkesinntekt. En gift eller samboende mor med ett barn i aldersgruppen null til seks år har en yrkesinntekt på 173 900 kroner, mens en gift eller samboende mor med ett barn i aldersgruppen syv til 19 år har en yrkesinntekt på 187 600 kroner.

På lik linje med de fleste andre variablene er effekten av bosted på yrkesinntekten også større enn det å være alenemor. Mødre som bor utenfor Oslo og Akershus har en gjennomsnittlig yrkesinntekt som er 20 300 kroner høyere enn mødre som bor i Oslo og Akershus.

Forskjeller er påvist, men hvordan kan de forklares?

Analysen tyder på at forskjellene med hensyn på yrkesinntekt og yrkesaktivitet mellom alenemødre og andre mødre kan forklares ved hjelp av ulike mekanismer.

En mulig forklaring er at alenemødre er en selektert gruppe som på grunn av individuelle forhold stiller svakere på arbeidsmarkedet. Det er blant annet en tendens til at alenemødre har noe lavere utdanning, er noe yngre ved intervju og var noe yngre da de fikk sitt første barn enn andre mødre. Selve livssituasjonen som alenemor kan også føre til at mange har mindre yrkeserfaring. Dette er forhold som gjør at de er en mindre ettertraktet gruppe på arbeidsmarkedet som kan føre til ustabile og dårlig betalte jobber som preges av "sist inn og først ut"-prinsippet. Mest sannsynlig ville disse personene også kommet dårlig ut uavhengig av rollen som alenemor.

Vi fant også at yrkesaktiviteten er lavere for alenemødre enn andre mødre selv for likt utdanningsnivå. Dette betyr at forskjellene i yrkesaktivitet i liten grad kan forklares ut fra at alenemødre er en selektert gruppe. Mest sannsynlig skyldes forskjellene i yrkesaktiviteten en kombinasjon av individuelle forhold og ytre rammebetingelser. Tilknytningen til arbeidsmarkedet bestemmes av mulighetene til å få arbeid samt mulighetene til alternative inntektskilder og gjøremål, og kanskje det viktigste, individuelle preferanser for arbeid (Halvorsen 1994). Selv om ideologiske grunner tilsier at alle som er arbeidsdyktige bør ha en jobb, er ikke alltid realiteten slik. Vi kan ikke se bort fra at noen foretrekker andre tilpasninger enn yrkesdeltakelse selv om mulighetene for jobb eksisterer.

Yrkesaktive alenemødre vil også være i en spesiell livssituasjon som preges av mindre tid til hjemmet enn gifte eller samboende mødre. For mange alenemødre kan forholdet mellom plikter og rettigheter bli konfliktfylt. Ut fra samfunnets idealbilde på en god mor skal de være både fulltidsarbeidende og omsorgsfulle. Døgnet kan rett og slett ha for få timer til dette. Spesielt vil en kombinasjon av lav utdanning og arbeidspress hjemme kunne gi lavtlønnede jobber som er kjedelige og rutinemessige. Disse jobbene kan igjen øke tilbøyeligheten til å benytte seg av alternative inntektskilder. Det forholdsvis sjenerøse trygde- og stønadssystemet kan føre til at fallhøyden ved å leve på trygd er svært liten hvis mulighetene for en interessant jobb med god lønn ikke er til stede. For noen alenemødre vil økt yrkesaktivitet "koste mer enn det smaker".

Etterspørselen i arbeidsmarkedet er ytre forhold som kan påvirke alenemødres yrkesaktivitet. Kjeldstad og Rønsen (2002) fant i sitt studium at enslige forsørgere hadde større problemer med å komme seg inn på arbeidsmarkedet enn gifte eller samboende foreldre. Dette kan tyde på en diskriminering fra arbeidsgiver. De alenemødrene som befinner seg i denne situasjonen kan komme inn i en negativ runddans som det er vanskelig å komme ut av og hvor løsningen er å livnære seg på trygd.

Selv om fokus har vært å vise forskjeller mellom alenemødre og andre mødre, er det også viktig å poengtere at ulikhetene ikke behøver å være så store. Lav yrkesdeltakelse, og dernest behovet for økonomiske støtteordninger, avhenger i stor grad av andre forhold enn rollen som alenemor. Tidligere forskning viser også at alenemødre som først kommer seg inn på arbeidsmarkedet, ikke har større problemer enn andre mødre ved lavkonjunktur (Kjeldstad og Rønsen 2003). Hvis andre forhold ellers er like, vil yrkesaktive alenemødre ha omtrent samme inntekt som andre mødre. En forskjell vi imidlertid ikke kommer utenom, er forskjellene i husholdningsinntekten. Selv om en alenemor har like høy yrkesinntekt som andre mødre, og får mer økonomisk støtte, vil husholdningsinntekten bli lavere fordi det ikke finnes en ekstra inntekt som bidrar til husholdningen.

¹ Fattigdomsgrensen defineres som halvparten av medianinntekten til husholdningene. Husholdningsinntekten er beregnet ved å gi første voksne person vekten 1, andre voksne (eldre enn 16 år) vekten 0,5 hver, mens hvert barn mellom 0–16 år får vekten 0,3.

² Grunnbeløpet i folketrygden var på 50 603 i 2001.

³ Minstepensjonen for alders og uførepensjonister var på 90 744 i 2001.

Referanser

Andersen A. S., E. Birkeland, J. Epland og M. I. Kirkeberg (red.) (2002): Økonomi og levekår for ulike grupper trygdemottakere, 2001, *Rapporter 2002/20*, Statistisk sentralbyrå.

Halvorsen, K. (1994): *Virker velferdsstaten?: Arbeidsmarginalisering og levekår*. Høgskolen i Oslo.

Kjeldstad, R og M. Rønsen (2002): Enslige foreldre på arbeidsmarkedet 1980-1999. En sammenlikning med gifte mødre og fedre, *Statistiske analyser 49*, Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstad, R og M. Rønsen (2003): «Lav sysselsetting blant enslige forsørgere: Arbeidsvegring eller utestenging?» *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 1/2003, årgang 20, 37-43, Institutt for samfunnsforskning.

Statistisk sentralbyrå (2003a): Inntektsstatistikk for personer og familier, 2001. Økt arbeidsinntekt – redusert folketrygd for enslige forsørgere (<http://www.ssb.no/emner/05/01/inntpf/>).

Statistisk sentralbyrå (2003b): Inntektsstatistikk. Inntektsindikatorer for ulike grupper, 1996-2001.

Vanskeligere økonomi for langtidsledige (<http://www.ssb.no/emner/05/01/inntind/>).

28.11.03

Arbeidskraftundersøkelsen. Sesongjusterte månedstall, september 2003

Uendret arbeidsledighet

Arbeidsledigheten var uendret siste tremånedersperiode. Samtidig er det tegn til oppgang i sysselsettingen, viser nye sesongjusterte tall fra arbeidskraftundersøkelsen (AKU).

Antall arbeidsledige gikk ned med 1 000 personer fra perioden mai-juli til august-oktober i år, noe som imidlertid er innenfor feilmarginen til disse endringstallene i AKU. I prosent av arbeidsstyrken var AKU-ledigheten uendret. Tallet på registrerte ledige ved arbeidskontorene viste en svak økning i samme periode.

Etter en periode med kraftig vekst i tallet på sysselsatte personer fram til og med 1999, avtok veksten betydelig, og gjennom 2002 begynte sysselsettingen å falle. Fra tremånedersperioden mai-juli til august-oktober i år økte imidlertid antallet sysselsatte med 10 000 personer, ifølge sesongjusterte AKU-tall. Endringen er innenfor feilmarginen til disse endringstallene i AKU.

Lavere ledighet i USA og Finland

Den sesongjusterte arbeidsledigheten i Norge var 4,6 prosent både i juni og september 2003. I samme tidsrom var ledigheten i EU-landene uendret på 8,0 prosent, mens for OECD-landene samlet gikk ledigheten ned fra 7,3 til 7,2 prosent. I USA var ledigheten 6,1 prosent i september, en nedgang på 0,3 prosentpoeng fra juni. Arbeidsledigheten i Sverige økte fra 5,4 til 5,5 prosent, i Danmark fra 5,3 til 5,5 prosent, mens den i Finland gikk ned fra 9,1 til 8,9 prosent. I samme periode var arbeidsledigheten i Tyskland og Frankrike om lag

uendret. Dette viser tall fra [OECD](#) og [Eurostat](#).

Ukeverkstallene uendret

Utførte ukeverk har vist en fallende tendens fra høsten 1999. Siste tremånedersperiode sank antall utførte ukeverk (å 37,5 timer) med 4 000, noe som imidlertid er innenfor feilmarginen.

26.11.03

Registrert arbeidsløse blant innvandrere, 3. kvartal 2003

Auka arbeidsløse, også blant dei vestlege

Arbeidsløsa stig framleis i alle innvandrergrupper. Ikkje-vestlege innvandrere utanom Aust-Europa hadde størst auke. Men personar frå mange vestlege land opplevde også eit sprang i arbeidsløsa.

Den registrerte arbeidsløsa blant innvandrere auka totalt frå 9,1 prosent i august 2002 til 11,0 prosent i august 2003. I heile befolkninga steig ho frå 3,5 til 4,3 prosent, alt rekna som del av arbeidsstyrken.

Ein innvandrer blir her rekna som ein person som er fødd i utlandet av utlandsk fødde foreldre (også kalla førstegenerasjonsinnvandrere).

Personar frå Afrika: 20 prosent ledige

Innvandrere frå Afrika ligg høgast når det gjeld registrert arbeidsløse, med over 20 prosent. Dette er nesten fem gonger så høg arbeidsløse som i heile befolkninga. Elles finn vi ei arbeidsløse på 14,5 prosent blant innvandrere frå Asia, medan dei frå Aust-Europa og Sør- og Mellom-Amerika ligg så vidt under 12 prosent. Nordiske innvandrere hadde lågast arbeidsløse med 4,9 prosent, eit nivå som ligg 0,6 prosentpoeng over

arbeidsløsa i heile befolkninga. Innvandrere frå Vest-Europa elles har hatt noko større auke det siste året enn dei nordiske og ligg no på 5,3 prosent. Arbeidsløsa i denne gruppa steig med 1,4 prosentpoeng, ein auke på storleik med den vi finn blant dei med austuropeisk bakgrunn. Elles hadde innvandrere frå Afrika størst auke i prosentpoeng med 3,3, medan dei andre ikkje-vestlege innvandrere hadde ein auke på litt over 2 prosentpoeng.

Vestlege grupper auka mest

Ser vi på endringane i dei absolutte tala på arbeidsløse, er det personar frå Vest-Europa (utanom Norden) som hadde størst auke med over 40 prosent. Ei anna vestleg gruppe, dei frå Nord-Amerika og Oseania, hadde ein auke på nærare 40 prosent. Elles hadde innvandrere frå Afrika og Norden ein auke på litt under 30 prosent. På landsbasis auka talet på registrerte arbeidsløse i alt med 23 prosent, medan gruppa av registrerte ledige førstegenerasjonsinnvandrere auka med 25 prosent.

Flest menn ledige

I heile befolkninga var det i 3. kvartal i år registrert ei arbeidsløse på 4,5 prosent blant menn og 4,1 prosent blant kvinner. Blant innvandrere var dei tilsvarande tala 11,7 og 10,3 prosent. Menn hadde også den største auken både i heile befolkninga og blant innvandrere med 1,0 og 2,1 prosentpoeng i dei respektive gruppene kontra 0,6 og 1,8 prosentpoeng blant kvinnene.

Høgast arbeidsløse i Møre og Romsdal og Østfold

Møre og Romsdal og Østfold hadde i august 2003 den høgaste registrerte arbeidsløsa blant innvandrere, med respektive 9,1 og 8,8 prosent målt i forhold til innvandrerbefolkninga i alderen 16-74 år. Vi gjer merksam på at vi her nyttar befolkninga som nemnar, og at

prosentdelane dermed blir noko lågare enn dei som byggjer på arbeidsstyrken. Den lågaste arbeidsløysa blant første

generasjonsinnvandrane finn vi i Akershus og Troms med respektive 5,0 og 5,3 prosent.

Målt i prosent av befolkninga var den registrerte arbeidsløysa på 3,1 prosent for alle busette og 7,0 prosent for alle innvandrarakar.

Ser vi på endringane frå august 2002 til august 2003, finn vi størst auke i Møre og Romsdal der den registrerte arbeidsløysa blant innvandrane steig med 2,1 prosentpoeng. Telemark hadde den nest største auken med 1,9 prosentpoeng. Også dette kvartalet finn vi fylke som gjekk «mot straumen» med omsyn til den generelle auken i arbeidsløysa. Finnmark hadde ein liten nedgang på 0,4 prosentpoeng i arbeidsløysa blant innvandrarakar - trass i ein viss auke i arbeidsløysa blant busette elles i dette fylket.

Mange fleire på arbeidsmarknadstiltak

Talet på deltakarakar på ordinære arbeidsmarknadstiltak gjorde eit stort sprang frå 6 260 i august 2002 til heile 15 387 i august 2003. Dette er meir enn ei dobling. Også blant deltakarakar med innvandringsbakgrunn var det ein markant vekst frå 2 064 til 3 889 deltakarakar.

Målt i prosent av befolkninga steig deltakardelen frå 0,2 prosent til 0,5 prosent på landsbasis. For innvandrarakar gjekk dette talet opp frå 0,9 til 1,6 prosent. Dei frå Afrika og Asia hadde dei høgaste deltakardelane med respektive 2,7 og 2,2 prosent.

Ser vi nærare på samansetjinga i den totale deltakargruppa, representerer innvandrarakarane 25 prosent av alle deltakarakar på ordinære arbeidsmarknadstiltak. Dette er ein litt lågare del enn tidlegare då innvandrardelen låg stabilt på over 30 prosent i lengre tid, noko ein må sjå på bakgrunn av den store tilstrøyminga av deltakarakar utan innvandringsbakgrunn.

Av dei 3 889 deltakarakarane som er innvandrarakar, har heile 3 571 ikkje-vestleg bakgrunn, det vil seie 92 prosent. Dei

vestlege innvandrarakarane er når det gjeld arbeidsmarknadstiltak heilt marginale grupper.

Vi ser elles ingen skilnader i deltakinga på arbeidsmarknadstiltak hos menn og kvinner målt i prosent av befolkninga i 3. kvartal 2003. Dette gjeld både på landsbasis og i gruppa av førstegenerasjonsinnvandrarakar. I absolutte tal, finn vi derimot ei lita overvekt av menn i begge grupper.

Dei fylkesvise tala viser elles at Aust-Agder hadde den høgaste deltakarprosenten for innvandrarakar med 2,6 prosent. Nest høgast deltakardel finn vi i Sør-Trøndelag med 2,4 prosent.

20.11.03

Befolkningsstatistikk. Folkemengde 1. oktober og endringene i 3. kvartal 2003

Flere fødsler – færre innvandringar

I de første tre kvartalene i 2003 økte folketallet med 20 700 til 4 573 000 personer – en økning på 0,45 prosent. Fødselsoverskuddet bidro mer til folketilveksten enn nettoinnflyttingen fra utlandet. Mens antall innvandringar er lavere hittil i år, er antall utvandringar høgere enn i samme periode i fjor.

Folketilveksten var sammensatt av et fødselsoverskudd på 11 500 – 43 100 fødte minus 31 600 døde – og en nettoinnflytting på 9 150 – 28 300 innvandringar minus 19 150 utvandringar. Fødselsoverskuddet utgjorde 0,25 prosent av folke-mengden, innflyttingsoverskuddet sto for 0,20 prosent. Sammenlignet med samme periode i fjor økte fødselsoverskuddet med 1 800, mens nettoinnvandringa ble redusert med 4 400 personer.

Flest fødte i Oslo – flest døde i Hedmark

I Oslo, Rogaland og Akershus ble det født flest barn i forhold til folketallet i løpet av de første tre kvartalene i år, med henholdsvis tolv, elleve og ti fødte per 1 000 innbyggere. Færrest så dagens lys i Hedmark, med åtte fødte per 1 000 innbyggere. Fylkene Hedmark og Oppland talte relativt sett flest døde i

samme perioden. Alderssammensetninga i fylkene spiller en viss rolle for hvordan tallene på fødte og døde varierer fylkesvis.

Størst nettoinnflytting til Akershus og Oslo

Det største absolutte flytteoverskuddet i de første tre kvartalene gikk til Akershus (1 700) og Oslo (1 300). 17 100 personer flyttet til Akershus og 24 000 til Oslo. Samtidig opplevde også disse fylkene den største utflyttinga. 15 400 flyttet fra Akershus og 22 600 fra Oslo. Det største innflyttingsoverskuddet (innflyttingar minus utflyttingar) i forhold til folketallet ble registrert i Østfold og Vestfold med henholdsvis fem og fire innflyttere per 1 000 innbyggere. Mens Hordaland fikk det høyeste totale flytteoverskuddet fra utlandet, fikk Nordland det høyeste i forhold til folketallet.

Stort flyttetap i våre nordligste fylker

Finnmark opplevde den største nettoutflyttinga hittil i år. 2 000 flyttet til Finnmark, mens 2 500 flyttet fra. Uten innvandring fra utlandet ville flyttetapet ha blitt 740. Også i forhold til antall innbyggere var Finnmark det fylket som tapte flest innbyggere gjennom flytting.

For de andre fylkene i Nord-Norge gjelder de samme tendensene. Både i Nordland og Troms var utflyttinga større enn innflyttinga. Samlet sett var det 300 flere som flyttet fra Nordland enn til, tilsvarende tall for Troms var knapt 100. Uten innflytting fra utlandet hadde disse fylkene hatt en enda mer negativ flyttebalanse.

Somalier og russere flyttet inn – serbere ut

Den største nettoinnflyttinga til Norge så vi blant statsborgere fra Somalia (1 400) og Russland (1 300). Rundt 1 600 somaliere flyttet til landet i løpet av de første tre kvartalene, mens 200 flyttet ut. Personer fra Serbia og Montenegro var den sjette største gruppen som flyttet ut av landet. 500 serbere flyttet ut mens kun 300 flyttet inn. Utflyttingsoverskuddet ligger hittil i år på 200 og er dermed det største sammenlignet med de andre gruppene. Irakere var med 650 utvandringar den fjerde største gruppen som flyttet ut. Likevel lå flytteoverskuddet på drøyt 300.

18.11.03

Utdanningsstatistikk. Lærarar, 1. oktober 2002

Stadig fleire eldre lærarar

Talet på lærarar som var 50 år eller eldre, har auka med om lag 7 000 frå 1998 til 2002. Dette er ein auke på 20 prosent. I denne aldersgruppa var det per 1. oktober 2002 totalt 45 400 lærarar.

I aldersgruppa 40-49 år har talet gått ned med 1 700 lærarar samanlikna med 2001, medan aldersgruppa 30-39 år har auka med nær 900 lærarar i same perioden.

60 prosent av lærarane er kvinner

Gjennomsnittsalderen for lærarpersonell var 46 år, og 42 prosent av lærarane var 50 år og eldre. Den lågaste gjennomsnittsalderen hadde Sør-Trøndelag og Finnmark med 43 år, medan Aust-Agder, Møre og Romsdal og Nord-Trøndelag hadde dei eldste lærarane med ein gjennomsnittsalder på 47 år.

80 prosent av dei tilsette ved universiteta i aldersgruppa 50 år og over var menn, medan motsvarande tal for høgskolane var vel 60 prosent. I grunnskolen var berre 40 prosent av dei tilsette menn og i den vidaregåande skolen vel 60 prosent i same aldersgruppe.

60 prosent av alle tilsette lærarar og undervisningspersonale i Noreg var kvinner.

Undervisningspersonale ved universiteta auka mest

Hausten 2002 vart det registrert nær 108 000 lærarar i Noreg. Dette er ein nedgang på nær 300 samanlikna med 2001. Talet på undervisningspersonale ved universiteta auka mest, medan talet på lærarar i grunnskolen gjekk mest ned. Talet for grunnskolane var 67 000 og dei vidaregåande skolane 27 000, medan talet på undervisningspersonale ved universiteta og høgskolane var vel 15 000.

Flest kvinner i grunnskolen arbeider deltid

Drygt 30 prosent av lærarane arbeidde deltid hausten 2002. 26 prosent av un-

dervisningspersonalet ved universiteta og høgskolane arbeidde deltid, mens motsvarande tal for den vidaregåande skolen og grunnskolen var høvesvis 28 og 33 prosent.

75 prosent av dei som var tilsette i deltidstillingar, var kvinner. Ser vi på dei ulike skoleslaga, var 85 prosent av deltidstilsette i grunnskolen kvinner. Delen kvinner blant deltidstilsette i vidaregåande skolar var 63 prosent, og på universiteta og høgskolane 40 prosent.

Lærarane utførte godt og vel 95 000 årsverk. I grunnskolen vart det utført drygt 58 000 årsverk, i den vidaregåande skolen 24 000 årsverk, medan undervisningspersonalet ved universiteta og høgskolane utførte 12 800 årsverk.

13.11.03

Samboere, 2002

Samboere – ikke single

Hver tredje voksne som ikke er gift (16-79 år), lever i samboerskap. Ut fra sin formelle sivilstand fremstår alle «ikke-gifte» som single, men den faktiske samlivsstatusen viser noe annet. Størst andel samboere er det blant dem som aldri har vært gift – 38 prosent.

Også blant de skilte og separerte er det mange samboere, nærmere bestemt 30 prosent. Blant enker og enkemenn hvor åtte av ti er over 60 år, er bare 6 prosent samboere.

Størst andel samboere blant ugifte og førgifte i 30-årsalder

I 30-årsalder er 54 prosent av personer som ifølge den formelle sivilstanden ikke lever i samliv, samboere. Også i 40-årsalder er andelen samboere høy i denne gruppen, 41 prosent. Blant middelaldrende og eldre er langt færre av de ugifte og førgifte samboere.

Andelen samboere i befolkningen

17 prosent av alle 16-79 år oppga seg selv som samboere i 2002. Til sammenlikning var det 50 prosent gifte. Fortsatt er det bare blant dem under 30 år, at det er vanligere å være samboer enn gift.

2 295 samboerpar av samme kjønn

I Folke- og bolig tellingen 2001 ble det registrert 2 295 samboerpar av samme kjønn, 1 136 par bestående av to menn og 1 159 kvinnepar. Til sammenlikning var det 933 parforhold der to av samme kjønn hadde inngått registrert partnerskap. I motsetning til homofile og lesbiske samboerpar er de lesbiske parene i mindretall blant de registrerte partnerskapene.

Erfaringsmessig vil samboertall basert på folketellinger ligge godt under det som fremkommer av intervjuundersøkelser. Ifølge Folke- og bolig tellingen 2001 var det eksempelvis 204 000 samboerpar av motsatt kjønn, mens intervjuundersøkelser fra samme år anslo antallet samboerpar til om lag 250 000. Strengere krav til at en skal være registrert bosatt på samme adresse er en viktig grunn til at færre klassifiseres som samboere i folketellinger enn i intervjuundersøkelser.